

MPRA

Munich Personal RePEc Archive

The Hungarian economy's convergence and losing position in the European Union

Gulácsi, Gábor and Kerényi, Ádám

4 June 2024

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/121131/>
MPRA Paper No. 121131, posted 06 Jun 2024 11:31 UTC

1. Bevezetés - a vizsgált kérdések, az alkalmazott megközelítés, a felhasznált adatok, és az elemzésben figyelembe vett konceptuális sémák

Magyarország az Európai Unió keleti kibővítésének első hullámában, 2004-ben csatlakozott az unióhoz. *Magyarország gazdasági fejlettsége az elmúlt 20 évben számottevően közeledett az unió fejlettebb tagállamaihoz, ugyanakkor a magyar felzárkózási eredmények elmaradnak az Európai Unióhoz 2004-től csatlakozott kelet-közép-európai „peer országok”¹ többsége által elért eredményektől, jónéhány ország nemcsak utolérte, hanem meg is előzte.* Ebben a cikkben két kérdésre keresünk választ:

- melyek voltak a magyar gazdaság uniós felzárkózásának fő hajtóerői és hogyan fejtették ki a hatásukat,
- illetve, milyen országspecifikus magyarázatok adhatók a magyar gazdaság „peer országokhoz” képesti felzárkózási pozíció vesztésére.

a) A magyar gazdaság uniós felzárkózása

Magyarország gazdasági fejlettsége az elmúlt 20 évben számottevően közeledett az unió fejlettebb tagállamaihoz.

A nemzetek gazdasági fejlettsége mérésének és összehasonlításának - sokat kritizált, ám más indikátorral ki nem váltható - kiemelt mutatója az egy főre jutó GDP értéke. Az 1. táblázatban bemutatjuk az egy főre jutó magyar GDP értékének 2004-2023 közötti alakulását Ft-ban és kétféle EUR-ban kifejezve (egyfelől piaci EUR/HUF árfolyamon, másfelől uniós átlagos vásárlóerőparitáson (PPS) átszámítva) és hozzáteesszük az EU27 országkör egyfőre jutó GDP-jét is szintén kétféle EUR-ban kifejezve.

¹ „Peer országok” alatt a szintén 2004-ben csatlakozott Csehországból, Lengyelországból, Szlovákiából, Szlovéniából, Észtországból, Lettországból, Litvániából, a 2007-ben csatlakozott Bulgáriából és Romániából, illetve a 2013-ban csatlakozott Horvátországból álló országkört értjük.

1.táblázat. A magyar GDP alakulása eltérő pénznemekben (2004, 2010, 2022 és 2023-ban)

	2004	2010	2022	2023
A HU GDP/fő (HUF) (Forrás: Eurostat)	2 088 630	2 748 500	6 823 310	7 825 120
B HU GDP/fő (EUR) (Forrás: Eurostat)	8 300	9 980	17 440	20 490
C árfolyam (A/B)	252	275	391	382
D HU GDP/fő (EUR PPS-ben) (Forrás: Eurostat)	13 300	16 500	27 000	28 700
E EU27 átlag (EUR PPS-ben) (Forrás: Eurostat)	21 200	24 900	35 500	37 600
F Magyarország/EU27 (EUR) (kalkulált B/E*100)	39,2	40,1	49,1	54,5
G Reálfejlettség tényező Magyarország/EU27 (EUR PPS-ben) (kalkulált D/E*100) (%)	63	66	76	76
H I Relatív magyar árszint (B/D*100) (%)	62	60	65	71

Forrás: (KSH, 2024a) és (Eurostat, 2024a) alapján saját szerkesztése

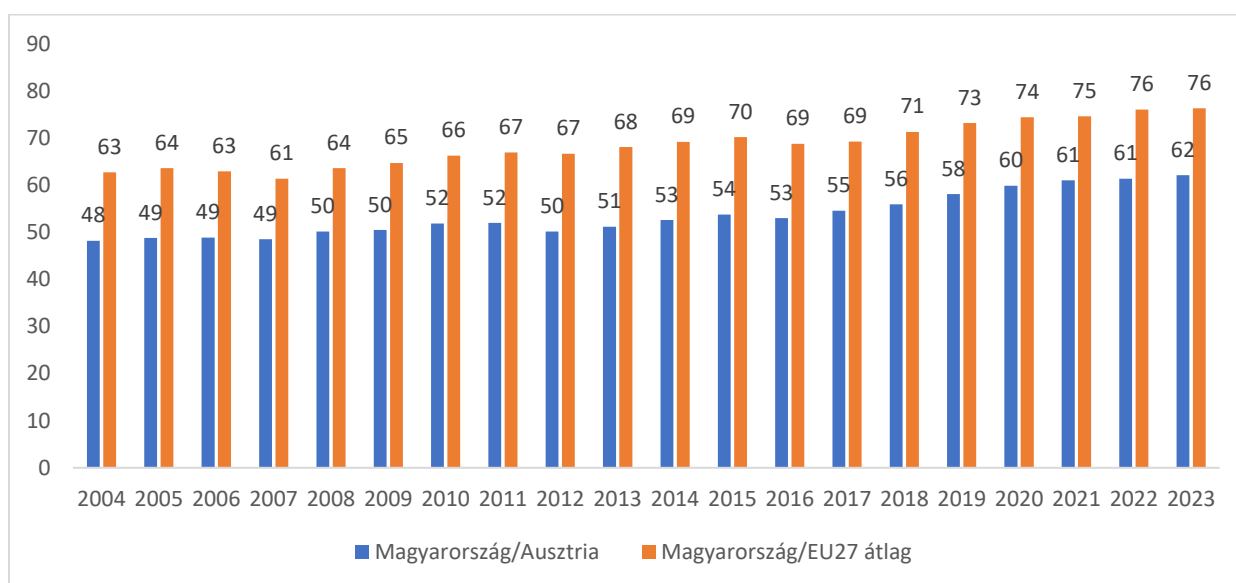
Szerencsére nem kell elvesznünk a lehetséges összehasonlítások kavalkádjában, mert (közgazdasági és statisztikai konszenzusra alapozva) az EU pénzügyi „szoftverének” kulcseleme lett az, hogy az EU tagállami fejlettségi szintek évenkénti összehasonlításának kiemelt indikátora a tagállami GDP-k egy főre jutó összegének az EU27 átlagos GDP-jéhez uniós vásárlóerő paritáson (PPS) viszonyított értéke². Ez a keresztmetszeti mutató úgy méri össze a tagállam relatív reálgazdasági fejlettségét az EU27 átlagos szintjével, hogy kiküszöböli a tagállami árszint eltérését az átlagos uniós árszinttől³.

Az 1. ábrán az Eurostat adatszolgáltatása alapján két geopolitikai egységgel összemérve mutatjuk be a magyar felzárkózási eredmények idősorát: egyfelől az EU kohéziós politikájának szempontjából kiemelt szerepű EU27 átlagos értékhez, másfelől a Magyarországon kitüntetett összehasonlítási alapot képező ausztriai értékhez viszonyítva.

² Az egy főre jutó tagállami GDP adat reprezentativitásának több gyengesége is van, köztük az, hogy globális vállalatok adóoptimalizációs célból egyes uniós tagállamokban lévő leányvállalataikban transzferárázással aránytalanul nagy jövedelmeket mutatnak ki (pl. Írországból), illetve egyes tagállamokban nem rezidens munkavállalók állítják elő a GDP számottevő részét (pl. Luxemburgban), ezért az Eurostat még egy mutatót használ a tagállamok fejlettségi összehasonlítására, az egy főre jutó AIC-t (tényleges egyéni fogyasztást) és rendszeresen közzéteszi ennek az adatait is. E mutató szerint Magyarország felzárkózási lassúbb, 2023-ra csak az uniós átlag 68%-át. A két mutató eltérő eredményeit alaposan elemzi az MNB közleménye (MNB, 2024), bár egyes lehetséges okokat (leértékelő árfolyam politika, alacsony hozzáadott értékű FDI, lakossági fogyasztás túladóztatása) ez az elemzés sem vizsgál.

³ Az EU-n belüli felzárkózás mérését és a piaci árfolyamon, illetve uniós vásárlóerő paritáson (PPS) történő összevetések módszertani kérdéseit Oblath, 2021 és Oblath, 2023 részletesen kifejti.

1.ábra. Magyarország EU-n belüli gazdasági fejlettségének évenkénti összemérése; GDP/fő, PPS (%)

Forrás: (Eurostat, 2024a) alapján a szerzők saját szerkesztése

Az 1. ábrából jól látható, hogy a magyar gazdaság fejlettsége 2004 óta mindkét geopolitikai egységhez 13-14 százalékponttal közeledett. Ebből számunkra két következtetés adódik. Prognózisként az, hogy a számottevő közeledés ellenére még mindig évtizedekre van Magyarország attól, hogy akár az EU27 átlagos egy főre jutó GDP-jét, akár az ausztriai egy főre jutó GDP-t elérje.⁴ Módszertani következtetésként pedig az, hogy a nem okoz jelentős információ veszteséget, ha a következőkben már csak az EU27-hez viszonyítjuk a magyarországi eredményeket.

Ha az egy főre jutó GDP előállítás időbeli változási tendenciáit is össze akarjuk vetni, akkor a változásokat számos tényezőre kell bontani (pl. GDP volumen változás, népesség változás, árszintek közeledése, cserearány változások, ld. Oblath, 2014). A változási tényezők közül a legfontosabb az egy főre jutó GDP volumenének éves átlagos változása. Az EU27 régió egy

⁴ A falzárkózási időszak hosszára vonatkozó, különböző feltételezések melletti becsléseket ld. (Oblath, 2013)

főre jutó GDP-jének volumene 2004-2023 között évente átlagosan 1,1 %-kal nőtt, míg a magyarországi 2,2 %-kal, tehát az egy főre jutó GDP volumen növekedési különbségeit tekintve a magyar felzárkózás éves átlagos mértéke 1,1 százalékpont.

A magyar gazdaság uniós fejlettségének változására vonatkozóan először arra a kérdésre keresünk majd választ, hogy melyek a főbb hajtóerők Magyarországnak az EU-n belüli gazdasági fejlődésében.

Annak feltárására, hogy a kapott uniós támogatások és magyar gazdaság első teljes uniós ciklusában (2007-2013) elérhető/elért növekedése között milyen összefüggés van, már számos modellvizsgálatot végeztek. Ezek között voltak csak a kohéziós programok hatását előrejelző modellvizsgálatok (European Commission, 2010, Varga & Veld, 2010) és az összes támogatás hatását vizsgáló visszatekintő elemzések is (Balás et al., 2019), KPMG, 2017). A megközelítésük annyiban közös volt, hogy nem az elért felzárkózási eredmények hajtóerőit, hanem csak egy hajtóerőnek, a kapott EU támogatásoknak a növekedést gyorsító hatását keresték. Még a teljesen dezaggregált, projekt alapú makromodelleket alkalmazó visszatekintő elemzések is alapvetően eltérő eredményeket hoztak, nem is beszélve az ezeknél aggregáltabb előrejelző modellek eredményeiről⁵.

Az EU támogatások hatására vonatkozó vizsgálatokat rendszeresen összehasonlító Portfolio szakírói végül arra a konklúzióra jutottak, hogy a támogatások tartós növekedési hatására makromodellekre alapozott konszenzusos becslés nem adható (többek között a nemzetközi környezet előrejelezhetetlen változásai, a támogatás felhasználás hatékonysági problémái és a kiszorítási effektus miatt sem).⁶

Ebben a tanulmányban megfordítjuk a hagyományos megközelítést, mert nem a kapott támogatások növekedési hatását akarjuk modellezni, hanem az elért magyar gazdasági felzárkózási eredmények hajtóerőit keressük, és annak okait, hogy ezek miért maradtak el a

⁵ A 2007-2010 között készített előrejelző modellek a kohéziós támogatások időszak végi kumulatív hatását 5,2% százalékponttól (European Commission, 2010), 19,3 százalékpontig (Varga & Veld, 2010) becsülték. Míg az összes kapott támogatás kumulatív GDP emelő hatását visszatekintve modellezők által kapott eredmények a kevesebb, mint 2 százalékponttól (Balás et al., 2019) a 6,4 százalékpontig (KPMG, 2017) terjedtek.

⁶ Ezzel szemben az jól alátámasztható állítás, hogy a kapott EU támogatások „a válság éveiben hihetetlenül nagy szolgálatot tettek a magyar gazdaság pénzügyi stabilitásának megőrzésében. Ilyen az, amikor egy gyógyszer mellékhatása többet ér, mint az a hatás amiért valójában kitalálták” (Madár, 2015:2).

peer országok többségének eredményeitől. Visszatekintő elemzéseket végzünk, és nem makromodellekre, hanem rendszeresen közzétett statisztikai adatokra támaszkodunk. AZ EU csatlakozás felzárkózási hajtóerői között jelentősebbnek tartjuk az egységes piachoz csatlakozást, mint a kapott támogatásokat. A kapott EU támogatásokat ebbe a megközelítésbe illesztve vizsgáljuk, a növekedésre gyakorolt hatásukat megelőzően, külön is vizsgálva a pénzügyi stabilizáló és mezőgazdaság szanáló hatásukat.

b) A magyar gazdaság pozíció vesztese a közép-kelet-európai tagállamok között

A második, kevésbé közkeletű értékelő megállapítás arra vonatkozik, hogy a hivatkozott 2004-2023 közötti magyar felzárkózási eredmények elmaradnak a peer országok többsége által elért eredményektől.

2. táblázat. Magyarország bilaterális fejlettségi pozíció vesztese, illetve pozíció nyereséje az Európai Unióhoz 2004-től kezdve csatlakozott közép-kelet-európai tagállamok körében

Éves keresztmetszeti tagállami GDP/fő PPS fejlettségi indikátorok hányadosai (%)									GDP/fő éves átlagos volumenváltozás különbségei***
2004	2007	2010	2013	2016	2018	2023	Pv, Pny*		2004-2023
	140	126	125	117	105	98	-42	Magyarország vs Románia	-1,7
125	100	109	92	90	87	88	-37	Magyarország vs Litvánia	-1,6
	151	149	148	140	138	119	-32	Magyarország vs Bulgária	-1,6
122	114	106	102	101	100	96	-26	Magyarország vs Lengyelország	-1,6
133	105	123	109	104	106	108	-25	Magyarország vs Lettország	-1,0
113	86	101	89	89	88	93	-19	Magyarország vs Észtország	-0,1
			111	110	110	100	-10	Magyarország vs Horvátország	0,1****
107	90	86	88	94	104	105	-2	Magyarország vs Szlovákia**	-0,9
78	73	79	80	77	78	84	6	Magyarország vs Csehország	0,3
72	69	78	82	82	82	83	12	Magyarország vs Szlovénia	0,5

*Pv, Pny= bilaterális pozíció vesztes vagy pozíció nyereséje az első és utolsó arányszámokat összevetve (százalékpont)

**A Szlovákia-ra vonatkozó GDP PPS adatok időszora nem konzisztens, mert az Eurostat két ízben is jelentős korrekciót végzett, de mindkét esetben csak három évre visszamenőlegesen⁷

***A magyar egy főre jutó GDP 2004-2023 közötti átlagos éves volumenváltozási indexének és a peer országok egy főre jutó GDP-je 2004-2023 közötti éves átlagos volumenváltozási indexének különbsége (százalékpont)

****A 2004-2022 közötti időszakra vonatkozó adat

Forrás: (Eurostat, 2024a) alapján a szerzők saját szerkesztése

A 2. táblázat mutatószámai is az egyes tagállamok egy főre jutó, uniós vásárlóerő paritáson összemért adataiból kiindulva mutatják Magyarország EU-n belüli fejlettségi pozícióját külön-külön összehasonlítva a peer országokkal. Magyarország pozíciója a 10-ből 8 társországhoz (Bulgáriához, Észtországhoz, Lettországhoz, Litvániához, Lengyelországhoz, Romániához, Horvátországhoz és Szlovákiához) viszonyítva romlott, és csupán 2 társországhoz, a növekvő népességű és a fejlettsége miatt sokkal kevesebb EU támogatáshoz jutott Szlovéniához és

⁷ A szlovákiai GDP/fő PPS adatsor inkonzisztenciájáról, a mögöttes statisztikai anomáliákról és az Eurostat csak három évre visszamenő javításairól lásd Oblath, (2023).

Csehországhoz képest javul az adott ország tagságának évétől 2023-ig tartó időszakban.⁸ Ellenőrző indikátorként kiszámítottuk a tagállami GDP/fő adatok éves átlagos volumenváltozásának bilaterális különbségeit is. Ezekből alapvetően ugyanaz a következtetés vonható le, mint a keresztmetszeti összehasonlításból (az észtországi és a horvátországi egy főre jutó GDP 20 év alatti éves átlagos volumenváltozása alig tér el a magyarországitól, míg a szlovákiai még markánsabban jobb felzárkózási teljesítményt mutat).

Annak, hogy az alacsonyabb fejlettségű országok gyorsabban tudják az egy főre jutó jövedelmet emelni, mint a magasán fejlettek, van egy általános növekedélméleti magyarázata, az ún. utolérési hatás (catch-up effect; ld. pl. Abramowitz. 1986; Acemoglu 2009). A magasabb szintű technológiák alkalmazásával, a munkamegosztás fejlődésével, a munkatermelékenység emelkedésével és a gazdaság monetizálódásával a fejletlenebb országok gyorsabban növekedhetnek, mint a magasán fejlettek, feltéve, hogy nincs politikai vagy kereskedelmi akadály a technológia beáramlásának, tőkéhez jutnak, megvannak a szociális képességek az új technológia alkalmazásához és a nemzetközi piaci részvételhez, továbbá a GDP növekedését nem emészti fel a népesség szaporulat.

Az EU keleti kibővítése során csatlakozott mindegyik új tagállamban – eltérő mértékben – fennálltak az utolérési hatás érvényesülésének feltételei. Az 1980-as évek végétől a Cocom lista megszüntetése, az 1990-es években a kétoldalú szabadkereskedelmi-, beruházásvédelmi-és kettős adóztatás elkerülési megállapodások megkötése, majd 2004-től az EU egységes piacához csatlakozás minden új tagállam számára megnyitotta a magasabb szintű technológia akadálymentes beáramlásának lehetőségét. Az külföldiek közvetlen tőke befektetései gyors növekedése, majd a GDP 2-5 %-át is elérő EU transzferek pótlólagos tőkéhez juttatták ezeket az országokat. Bőségesen rendelkezésre állt közepesen képzett munkaerő és a nem volt olyan népesség szaporulat, amely felemésztette volna a növekedés eredményeit.⁹ Tehát az utolérési hatás érvényesülhetett, ami fontos háttár magyarázatot ad arra, hogy miért tudott valamennyi

⁸ Az unió keleti kibővítésével csatlakozott országok felzárkózása akár jó példája is lehetne az EU által is célnak tekintett un. béta konvergenciának (amikor a legfejletlenebb tagállamok úgy zárkóznak föl, hogy a többi ország is fejlődik), ha e tagállamok egy főre jutó GDP-ben mért felzárkózása nem párosulna helyenként katasztrofális népesség vesztéssel. 2004 és 2023 között Bulgária és Lettország népessége 17%-kal, Litvániáé 16 %-kal, Horvátországé 12 %-kal, Romániáé 11 %-kal csökkent, de még a Magyarország és a Lengyelország népessége is megfogyatkozott (5%-kal, illetve 4%-kal).

⁹ Épp ellenkezőleg. A legkevésbé fejlett országok (Bulgária, Románia, balti államok) népessége rohamosan csökkent, csak a legfejlettebbeké (Csehország, Szlovénia) növekedett kismértékben. Magyarország a két országcsoport között helyezkedett el, az uniós belépéskor fejlettebbek közé tartozott, de a népessége már csökkent, amely csökkenés a 2010-es években felgyorsult.

„peer ország” gazdasági fejlettsége közeledni az EU átlagához. Az „utolérési hatás” fontos általános magyarázat arra is, hogy a 2004-ben még fejletlenebb peer országok fajlagos GDP-je miatt növekedett gyorsabban magyar fajlagos GDP-nél, és Magyarország fajlagos GDP növekedése miatt volt gyorsabb, mint a nála fejlettebb Szlovéniáé és Csehorszáé.

Ugyanakkor Magyarország és a „peer országok” viszonylatában nemcsak utolérés történt, hanem helycserék és masszív előzések is. A fejlettségi rangsorban a 11 ország között Magyarország 2004-ben a 3., 2010-ben a 4. míg 2023-ban már csak a 7. helyen állt. Az „utolérési hatás” koncepciója viszont az előzésekre és helycserékre már nem tud választ adni. Annak a kérdésnek a megválaszolására, hogy Magyarország miért csúszott egyre hátrébb a fejlettségi sorrendben, miért nem tudta megtartani a fejlettségi pozícióját a „peer országkörben”, már egy országspecifikus magyarázat is szükséges, amelyre ebben az írásban kísérletet teszünk.

A visszatekintő elemzésünkhöz a következő adatokat és forrásokat használtuk fel:

- Eurostat által közzétett tagállami adatok,
- KSH által közzétett magyar nemzeti számla statisztikák,
- MNB által közölt fizetési mérleg adatok, jelentések és elemzések,
- kormányzati megbízásra készült átfogó visszatekintő elemzés 2007-2013-ról (KPMG, 2017),
- gazdasági portálokon (G7, Portfolio) közölt adatalapú elemzések, tényfeltáró újságcikkek.

Az adatok gyűjtése és elemzése során több, az EU-ra, a magyar átalakulásra és a Magyarország-EU viszonyra vonatkozó konceptuális sémát, modell-vizsgálatot és koncepciót is alkalmaztunk és adaptáltunk, folyamatosan értékelve, hogy mely konceptuális eszközök milyen kérdésekben, milyen módosításokkal és korlátozásokkal bizonyultak termékenynek a vizsgált kérdések megválaszolásában.

Az elemzésünk során alkalmazott és adaptált konceptuális sémák és modellek a következők voltak:

- Az EU egy UPO („Unidentified Political Object”) – ami vagy többsebességes unióként írható le addig, amíg feltételezhető, hogy mindegyik tagállam partner az EU integrációk mélyítésében, csak egy részük lassabban teszi meg az utat (ld. legutóbb Macron, 2023),

vagy egy differenciált unióként, amelynek alapállapota az, hogy a tagállamok eltérő mértékben vesznek részt a különböző integrációs formákban (lásd Halmai, 2019, Koller, 2019, Costa et al., 2023 és Éltető & Szemplér. 2023).

- Az unió megszűnését (tényellenesen) feltételező gravitációs modell számítások igazolják, hogy az EU integrációk, a kohéziós támogatási korrekciókkal együtt, az EU tagállamok mindegyike számára win-win intézményi berendezkedést jelentenek (Felbermayr et al., 2022),
- Általános elemzői megfigyelés az, hogy az EU-hoz újonnan csatlakozó országok intézményi rendszere felkészületlen a beömlő EU támogatások lehívására és a célokat hatékonyan szolgáló felhasználására, és az ingyen pénz elosztásának erőforrásátka növeli a korrupciót, pazarlást és célellentétes felhasználást eredményez (Medve-Bálint et al., 2022),
- Daniel Kelemen koncepciója szerint a 2010 utáni Magyarország-EU viszony authoritarian equilibriumként írható le (Kelemen, 2020 és Kelemen, 2022), amelynek az összetevői a demokráciát lebontó tagállam ellen fellépni nem képes EU, az EU nettó pénzügyi támogatásai ennek a tagállamnak és a tagállamból elégedetlen százezrek migrációja más EU országokba.
- Jogi szakértői értékelések szerint az EU intézményi rendszere még a 2010-es években is felkészületlen volt arra, hogy egyes tagországai szándékosan megszegik az EU szerződésekben foglalt jogállamisági és alapjogi értékeket, hosszabb időbe telt, mire az EU erre reagáló, és részben hatásos eszközöket (jogállamisági kondicionalitás) be tudott vezetni (Blauberger & Van Hüllen, 2020; Czina, 2023).

2. Az uniós tagság gazdaságfejlesztési hajtóerői a tagállamok számára

Az EU integrációk tagállamok számára jelentkező gazdasági előnyeit a kutatók úgy tudják a legfrappánsabban kimutatni, ha tényellenesen feltételezik az integrációk megszűnését és ún. gravitációs modellek alkalmazásával számszerűsítik ennek hatásait a tagállamok gazdaságára. A gravitációs modellek szimulálják az integrációk megszűnése miatt kieső kölcsönös

kereskedelmi forgalom és gazdasági aktivitás tagállami jóléti szinteket csökkentő hatásait. Ezek a modellek igen meggyőzően mutatják be, hogy az EU integrációk, kiegészítve kohéziós támogatási korrekciókkal, az EU tagállamok mindegyike számára win-win intézményi berendezkedést jelentenek.

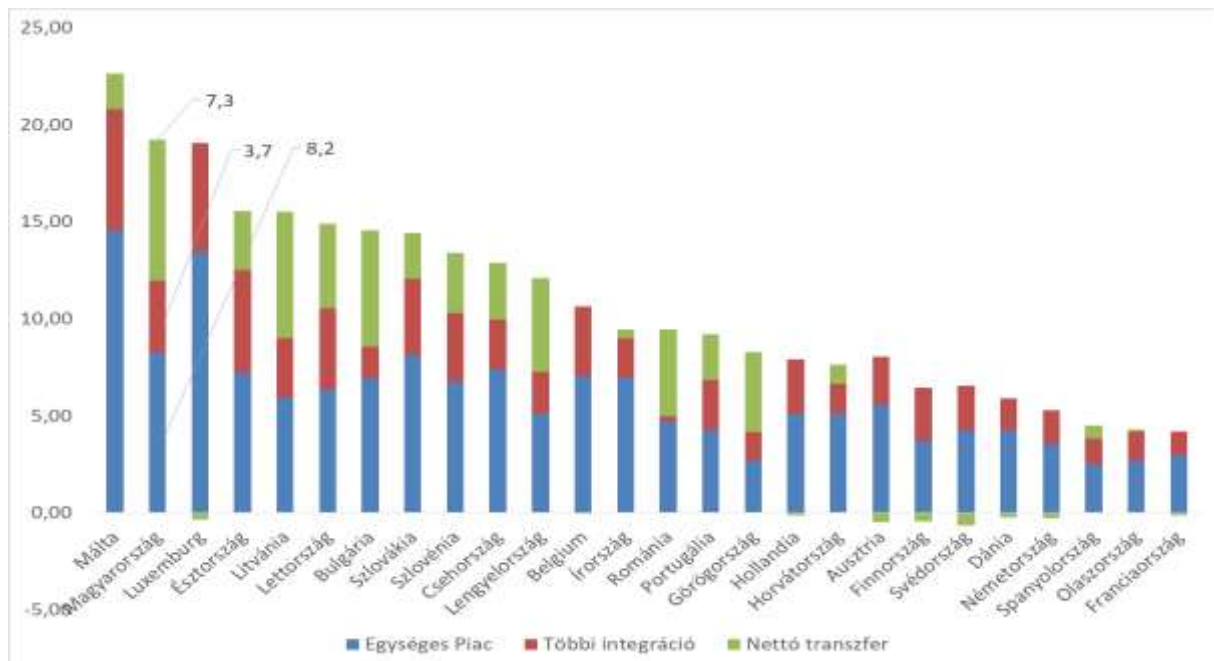
Számos ilyen modellvizsgálat készült (pl. Mion & Ponattu, 2019, Veld, 2019 és Felbemayr et al., 2022). Ezek közül, az egyes EU integrációs intézmények hatását elkülönítetten vizsgáló Felbemayr et al., 2022) modell¹⁰ eredményeit mutatjuk be a 2. ábrán.

A modell számítások konklúziói:

- az EU integrációk még a nettó befizető tagállamok számára (AT, DE, DK, FR, IE, LU, NL, SE) is jóléti többletet teremtenek,
- az EU integrációk jóléti többleteinek 60-90%-a az EU egységes piacához köthető
- minél kisebb egy tagállam (és annak belső piaca) annál többet nyer az EU egységes piaccal
- a Nettó transzfer többletek, ha működik a felzárkóztatás, csak 15-20 éves átmeneti hajtóerőt jelentenek az érintett tagállamok számára.

¹⁰ A következő EU integrációk megszűnésének hatásait modellezzük: az Európai Vámunió összeomlása; az Egységes piac szétesése; az Eurózána felbomlása; a Schengen övezet feloszlása; az EU és harmadik országok között 2014-ben fennálló Regional Trade Agreement-ek megszűnése; az előző pontokban szereplő minden integráció és egyezmény teljes megszűnése; az előző pontokban szereplő minden integráció és egyezmény teljes megszűnése hozzáadva az EU nettó transzferek megszűnését is.

2.ábra. Az EU integrációk megszűnésének modellezett veszteségei az egy főre jutó reál jövedelem (GNI) %-ában 2010-2014-es adatok alapján)

Forrás: Felbermayr et al., 2022: 15, o alapján a szerzők saját szerkesztése

Az EU integrációk – miközben minden tagállam számára jóléti többletet teremtenek - az újonnan csatlakozott, kevésbé fejlett országok számára még hatásosabbak, ugyanis kettős felzárkóztatási hajtóerőt, „convergence machine”-t (Gill & Raiser, 2012) képeznek:

-az EU egységes piacához csatlakozás gazdasági növekedést serkentő hatásai,
-és az EU költségvetéséből kapott, igen jelentős nettó támogatások gazdaság fejlesztő hatásai révén.

A fenti Ferbermayr modell a 2010-2014 közötti uniós adatokra alapult, amelyben a magyar nettó transzferek kiemelkedően magasak voltak. Ha ezt a kiugró adatot helyettesítjük a teljes tagsági időszakunkra jutó kb. 3 %-os GDP arányos támogatási aránnyal, akkor azt mondhatjuk, hogy *a magyar gazdaság növekedésére az uniós egységes piachoz csatlakozásnak kb. kb. 2,5-3-szor akkora volt a hatása, mint a kapott nettó EU támogatásoknak.*

3. Az EU egységes piacához csatlakozás gazdaságfejlesztő hatásai Magyarországon

Az uniós integrációk megszűnését (tényellenesen) feltételező modellekben kimutatott legjelentősebb tagállami veszteségforrás az uniós egységes piaci részvétel elvesztése lenne. Hogyan fejti ki az egységes piaci részvétel a tagállami gazdaságfejlesztő hatásait és Magyarország esetében milyen országspecifikus áttételeken keresztül érvényesül ez a hajtóerő?

Az unió egységes piacának jellemzői (belső vámok és nem vám akadályok eltörlése, áruk, szolgáltatások, személyek és tőke szabad áramlása, uniós szinten egységes szabályozási környezetek, uniós szintű kereskedelempolitika), előnyei (pl. sokszorosán nagyobb értékesítési piac, alacsonyabb input költségek, tőkebefektetések technológia fejlesztő szerepe, határokon átnyúló környezetvédelem, más tagállami munkavállalás, költségcsökkentő szabványosítások, közös beszerzési keretmegállapodások) és hátrányai (a más tagállami vállalatokkal nem versenyképes belföldi szolgáltatók, pénzügyintézetek, mezőgazdasági termelők csődje, kiesése, elmaradott térségek további leszakadása) egyaránt jól ismertek. A csatlakozási folyamatban minden jelentkező tagállamnak el kell végezni a jogharmonizációs feladatát, és igyekszik felkészíteni gazdasága szereplőit az uniós kihívásokra.

A 450 millió lakosú és 14,5 billió EUR GDP-t előállító Európai Unió minden tagállam vállalkozásai számára óriási potenciális piacot jelent. Az egységes piac sokféle hatást gyakorol a magyar gazdaság szereplőire, amelyek közül két hatáslánc emelhető ki.

Az első hatáslánc egyértelműen az áruk, szolgáltatások és a tőke szabad áramlásához köthető, és feltételezésünk szerint az egységes piac fő húzóerejeként hat Magyarországon: egységes uniós szabályozási környezet – alacsony magyarországi munkaerő költségek – FDI vonzás és FDI beáramlás, technológiai modernizáció – a gazdaság FDI szektorában exportra termelő munkahelyek létrehozása, kvázi-fejlett export szerkezet, masszív EU-s aktívummal – az FDI szektor hosszú menetelést igénylő integrációjának megkezdődése.

Az egységes piac másik fő hatáslánca a személyek szabad áramlásához kapcsolódik és – szemben a fenti elsődleges hatáslánccal - nagyon ellentmondásos a hatása magyar gazdaság felzárkózására. *Az EU tagállamok munkapiacának megnyitása nagyszámú képzett magyar munkavállaló tartós vagy végleges kiáramlását okozta, amely veszteséget csak átmenetileg és*

részben ellensúlyoz a hazai munkanélküliség enyhülése, a külföldön dolgozók jövedelem átutalásai és a fejlettebb piaci környezetben tapasztalatot szerzettek kis részének hazatérése.¹¹

A következőkben az elemzésünket csak az egyértelmű gazdaságfejlesztési hajtóerőként működő első hatáslánc főbb elemeinek bemutatására és statisztikai elemzésére korlátozzuk, a második hatásláncot nem tárgyaljuk.

a) Az egységes piac uniós szabályozási környezete Magyarországon

Az EU Bizottság sziszifuszi munkát végez az egységes piac fenntartása és fejlesztése érdekében, amely fontos feltétele az uniós vállalkozások tranzakciós költségei minimalizálásának. Az EU aktuális éves versenyképességi jelentése (Európai Bizottság, 2024a) is annak értékelésével kezdődik, hogy a tagállamokban érvényre jutó szabályozások milyen mértékben felelnek meg az egységes piaci szabályozásnak és arra jutott, hogy (ld. Függelék 1 ábra) 2023 decemberében a tagállami szabályozás nem-megfelelőségek aránya átlagosan alig 1,2%-ot tett ki, tehát igen alacsony mértékű. Bár a magyarországi megfelelés volt a leggyengébb 2,3%-os nem-megfelelőségi aránnyal, de ez a mérték sem kérdőjelezi meg azt, hogy alapjában véve Magyarországon is érvényre jut az uniós egységes piac szabályozási környezete.

Az egységes uniós szabályozási környezet érvényesítésének egyik fontos eszköze és biztosítéka tagállamokkal szembeni kötelezettségszegési eljárások elindítása, mindazon esetekben, amikor a tagállam a bizottság által kezdeményezett konzultációs folyamatban nem igazítja ki a kifogásolt rendelkezését. Az Európai Unió online elérhető kimutatása alapján 2023 augusztusáig közel 22 ezer kötelezettségszegési eljárás indult. Ezek közül 716 eset, az összes eljárás közel 3%-a Magyarország elleni volt (ld. Függelék 1.táblázat), amit szintén úgy értékelhetünk, hogy a többi tagállamhoz viszonyítva nem kirívó mértékű. Tehát az uniós egységes piaci szabályozás betartatása Magyarországon sem volt számottevően konfliktusosabb folyamat, mint más tagállamokban.

¹¹ A csatlakozás munkaerőpiaci derogációi megszűnése után, 2010-2015 között nagy tömegben 300 ezer, a magyar iskolarendszerben végzettséget szerzett, jobb megélhetést kereső dolgozó hagyta el az országot és vállalt munkát nyugat-európai országokban. Az évtized második felében a munkavállalók kiáramlása lelassult és ki-és beáramlás kiegyenlítetté vált.

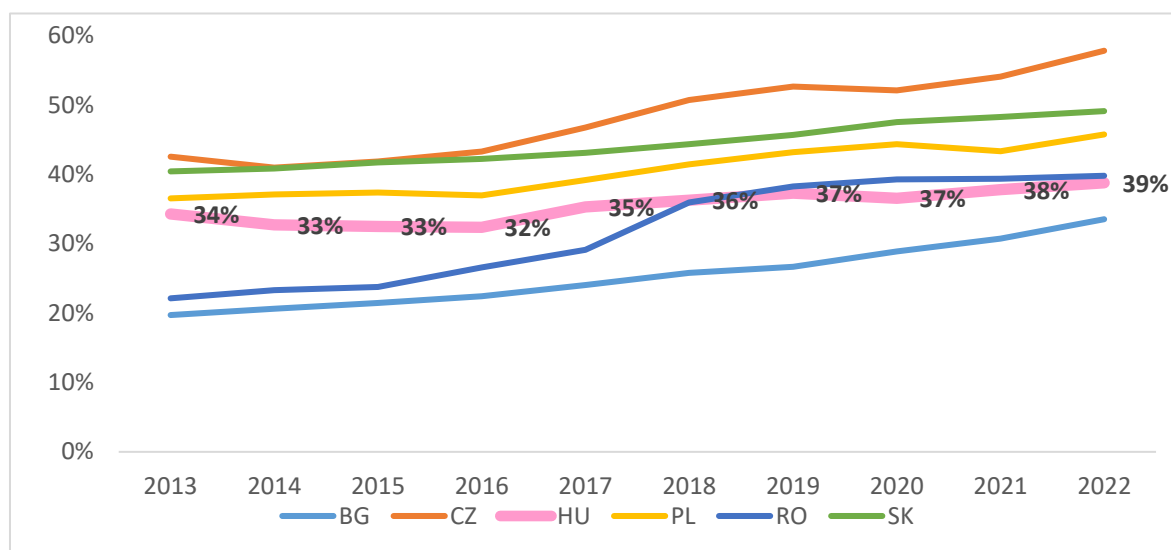
b) Az EU egységes piacán alacsony magyarországi munkaerő költségek

A magyar EU tagság tizenkilencedik évében, 2022 őszén a kormányzati üzenetek közvetítésére is vállalkozó Magyar Kereskedelmi és Iparkamara elnöke azzal szembesített mindenkit, hogy „a versenyképességünk egyik alapja ma még mindig az olcsó munkaerő”, és emiatt a gazdasági kamara nem támogatja az uniós minimálbér bevezetését (Parragh, 2022).

A magyarországi átlagos bérszint kétféleképpen is összevethetjük más tagállamok bérszintjével. Ha az átlagos bérszintek tagállami vásárlói erőt akarjuk összevetni, akkor a helyi valutákban számított béreket uniós vásárlóerő paritáson átszámítva kell közös nevezőre hozni. Ha a munkaerőköltségeknek a tőkeáramlást befolyásoló hatásait vizsgáljuk, akkor az átlagos bérszinteket piaci árfolyamon átszámítva kell összehasonlítani, összekapcsolva a munkatermelékenységi szintek összehasonlításával is. Végül, ha azt a speciálisabb kérdést vizsgáljuk, hogy az átlagos bérszintek tagállami különbségei hogyan befolyásolják az uniós vállalati központok unión belüli gyártás allokációs döntéseit, (ahol a technológia transferek mérséklék a termelékenységi különbségeket), akkor az összehasonlítás leegyszerűsíthető a helyi valutákban kifejezett tagállami bérszintek piaci euro árfolyamon történő átszámítására és összevetésére.

A magyarországi bruttó bérszintek, piaci EUR/HUF árfolyamon átszámítva 2022-ben az uniós átlag alig 39%-át tették ki. Ennél ugyan érdemben magasabb arányszámot, 64 %-ot kapunk, ha vásárlóerő paritáson végezzük az összevetést, azonban ez a magyarországi relatív bérszint is csak a bolgár relatív bérszintet előzi meg (ld. Függelék 2. ábra).

3. ábra. Bérszint az EU-átlaghoz képest 2013 és 2022 között (százalék)

Forrás: (Torontáli, 2024) és (Eurostat, 2024b) alapján a szerzők saját szerkesztése

*A tagállami átlagos bérszinteket piaci árfolyamon átszámítva EUR-ra

A 3. ábrán egyfelől az látható, hogy mindegyik újonnan csatlakozott kelet-közép-európai tagállam munkaerőköltségei alacsonyok az EU átlagához képest, azaz fennáll a befektetők munkaerő költség arbitrázs lehetősége gyártás áthelyezések esetén. Másfelől az állapítható meg, hogy a peer országok átlagos bérszintje lényegesen jobban emelkedett, mint a magyarországi. Ebben minden bizonnyal fontos szerepe volt a leértékelő árfolyam politikának, a magyarországi bérek nominális emelkedésének euroban kifejezett hatását ugyanis gyengítette a forint masszív leértékelődése.¹² A forint az eurohoz képest a 2004-es csatlakozás óta több, mint 50 %-kal gyengült, és ez az értékvesztés a legnagyobb mértékű volt a térségünk devizái között.

Ráadásul a magyarországi bérszinteknek az EU átlaghoz való 2013-2022 közötti közeledése (az átlag 34%-áról 39 %-ára) messze elmaradt az ország általános gazdasági fejlettségének EU átlaghoz közeledésétől is (a piaci euro árfolyamon átszámított magyar GDP az EU átlag 39,7%-áról 54,5%-ára nőtt ugyanebben az időszakban). Az MNB elemzése szerint a GDP növekedéstől elmaradó bérnövekedés mögött az húzódik meg, hogy Magyarországon a KSH nemzeti számlák kimutatásai szerint¹³ még 2012 óta is 6 százalékponttal csökkent a bérek részesedése

¹² A forint leértékelődésnek a magyar bérek felzárkózását lassító hatását/szerepét még a GDP-AIC rést vizsgáló kiváló MNB elemzés is figyelmen kívül hagyja (MNB, 2024).

¹³ Az MNB elemzése is felhívja a figyelmet, hogy ellentmondás van a KSH adatközlésekben, az intézményi bérstatisztikák a 2010-es évek közepétől jóval magasabb béremelkedést mutatnak ki.

a GNI-ben a vállalati és állami jövedelmekkel szemben, egyedül az unióban. Kézenfekvő magyarázat lenne erre az, hogy a nemzeti számlákban kimutatott bérhányad csökkenés nem a munkavállalói bruttó bérek részarányának visszaeséséből adódik, hanem a munkáltatói bérterheknek a 2010-es években végrehajtott többlépcsős mérsékléséből. Azonban nemcsak a bérhányad csökken, hanem a háztartási szektor rendelkezésre álló jövedelmének GNI aránya is (ld. MNB, 2024). Tehát ennek a tendenciának a magyarázatára további feltáró vizsgálatokra van még szükség.

A magyarországi bérszint felzárkózását a következő munkaerőpiaci okok is fékeztek:

- a NER az ún. „munkaalapú állam” felépítését tűzte ki célul¹⁴ és ezt közmunkás foglalkoztatás bővítésével, az EU-s KKV támogatási programokban a hatékonyság javításával szemben a munkahelyteremtést célul kitűzve, és az exportorientált ipari FDI-k munkahelyteremtési kötelezettségének előírásával segítette, amelynek következtében a magyarországi munkahelyek száma nagymértékben növekedett is, de túlnyomórészt alacsony képzettséget igénylő munkahelyekkel,
- gyenge volt a magyarországi szakszervezetek béremelési érdekképviseleti aktivitása és képessége (különösen az FDI szektorban).
- és amíg Magyarországon többszáz ezres volt a munkát keresők tartalékserege, addig munkaerőpiaci feszültség levezető szelepként¹⁵ hatott az, hogy 2010-2015 között a hazai munkaerő piaci munkahely kínálattal elégedetlenek közül 300 ezer fő (az akkori foglalkoztatotti állomány 7-8 %-a) tartósan a nyugat-európai országokban vállalhatott munkát¹⁶, a 2010-es évek végére azonban már a belső munkaerő tartalékok nagyrészt

¹⁴ 2014-ben a magyar miniszterelnök ekként hirdette meg a munkaalapú állam építését: *„kiindulópontként azt szoktuk választani, hogy az államszerveződéseknek eddig ismertük három formáját: a nemzetállamot, a liberális államot és aztán a jóléti államot. És a kérdés az, hogy most mi következik? A magyar válasz az, hogy egy munkaalapú állam korszaka következhet el, mi egy munkaalapú társadalmat akarunk szervezni, amely – mint az előbb említettem – vállalja annak ódiáját, hogy kimondja, karakterét tekintve nem liberális természetű”* (Orbán, 2014:1).

¹⁵ Daniel Kelemen a 2010 utáni magyar kormányzat és az EU szervek viszonyának leírására megalkotta az „authoritarian equilibrium” koncepciót (Kelemen, 2020). Ennek három alkotó része van: EU politikai rendszerének azon hiányossága, hogy nem képes fellépni a demokrácia tagállami leépülése ellen, továbbá bőkezű EU támogatás a demokratikus berendezkedést romboló magyar kormányzat részére is, és végül a tagállami társadalmi és politikai feszültségek levezetése az EU-n belüli szabad mozgással. Ez a koncepció tehát a munkaerőpiacihatásoknál tágabb összefüggésben beszél az EU-n belüli szabad munkavállalás feszültség levezető szerepéről. Ugyanakkor ez a koncepció a felvázolt egyensúlyt nem pillanatnyi tehetetlenségi helyzetnek, hanem stabil állapotnak tekinti, ami nem támasztható alá. Sem a magyar kormány, sem az EU nem nyugodott bele ebbe a helyzetbe. Az átmeneti tehetetlenségi helyzet 2015 után megszűnt, egyfelől az addig opportunista „pávatáncot” folytató magyar kormány identitás politikai harcba kezdett az EU-val szemben, másfelől az EU elindította a jogállamiság védelmi erőfeszítéseit.

¹⁶ A tanulmánynak a Pénzügykutató Intézetben tartott vitáján hívta fel a figyelmet Juhász Pál arra a csapdahelyzetre, hogy a 2010-es évek elején a magyarországi munkavállalók köréből Nyugat-Európába kikerülő

kimerültek és ekkor megszűnt a levezető szelep hatás, sőt egyes szakmákban (pl. vendéglátás) a nyugati országokból származó munkaerő kereslet növelte a belföldi béremelési nyomást.

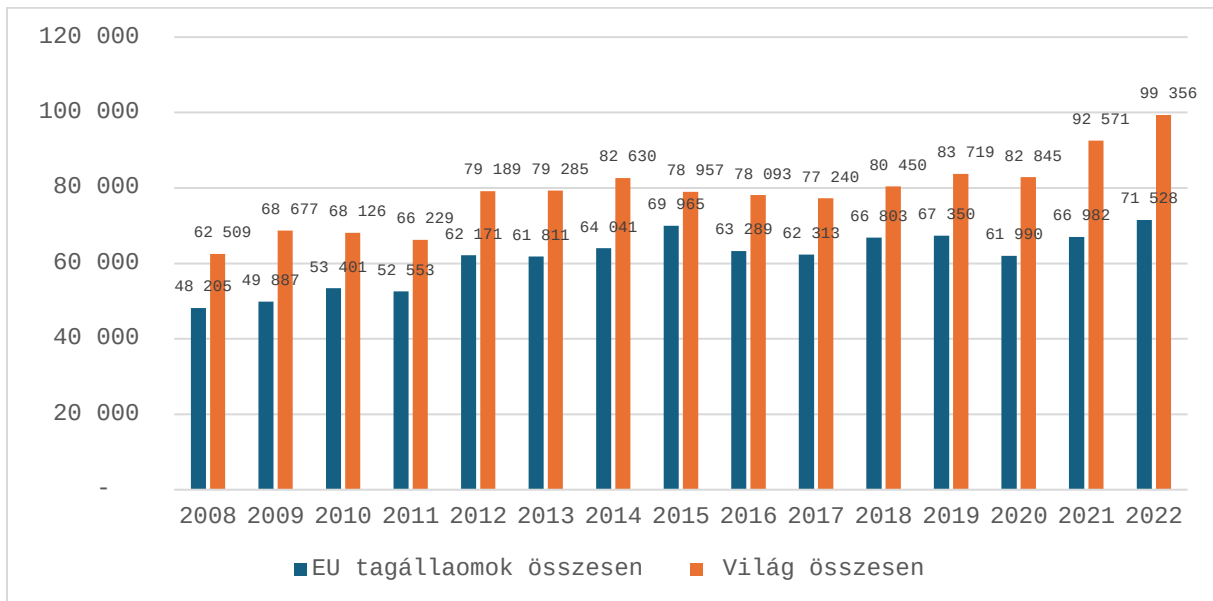
- c) Munkahely-teremtés és modern technológiájú, külföldi irányítású gazdasági szektor kiépülése Magyarországon közvetlentőke-befektetések (FDI) révén

Az 1980-as évek végi magyarországi piacnyitás utáni privatizációs lehetőségek kihasználása, az alacsony magyarországi munkaerőköltségek és (az 1994-es EU csatlakozási jelentkezés után) az egységes európai piachoz csatlakozás lehetősége már több mint három évtizeddel ezelőtt elindította a közvetlen tőkebefektetések beáramlását. 2008-ra már 62,5 Mrd EUR-t tett ki a külföldiek Magyarországon befektetett tőke állománya, és 2022-re közel 100 Mrd EUR-ra emelkedett. Az 4. ábra adatai szerint ennek 70-78 %-a az EU országokból érkezett.

A magyar kormányzatok változatos pénzügyi eszközökkel ösztönözték a tőkebeáramlást (a 90'-es évek elején egyedi támogatáscsomagokkal és privatizációs ajánlatokkal, 1994-2004 között normatív, akár 100%-ot is elérő társasági adókedvezményekkel, az EU csatlakozás után és különösen 2010-től ún. Egyedi Kormány Döntésű /EKD/ befektető támogatási megállapodásokkal és általánosan alacsony társasági adókkal). 2010-ig – a mezőgazdaság kivételével - minden szektorban szívesen látta a kormányzat a külföldi befektetőket, 2010 után azonban az ún. unortodox gazdaságpolitika részeként ágazati különadókat vezettek be, és egyes „stratégiai ágazatokban” (energetika, pénzügyintézetek) igyekezett visszaszorítani a külföldi tulajdonlást.

300 ezer fő helyére ugyanennyi sokkal képzetlenebb közfoglalkoztatott lépett. Várhegyi Éva pedig ennek az országon belüli térségi vetületét emelte ki, hogy a népességet vesztő kelet-magyarországi régiókban nem marad kellő számú magasan képzett munkaerő a gazdaság minőségi fejlődéséhez.

4.ábra. Közvetlentőke-befektetések (FDI) Magyarországon a befektetés országa szerint (millió EUR).

Megjegyzés: EU tagállamok köre változott, 2013-ban Horvátország csatlakozott, 2020 elején az Egyesült Királyság kilépett

Forrás: MNB, Statisztikai Igazgatóság

Mindezek eredményeképpen, a KSH adatai szerint „2020-ban a Magyarországon működő vállalkozások 2,1%-a (13,9 ezer) állt külföldi irányítás alatt. Alacsony számuk ellenére a külföldi vállalatok az összes hazai vállalkozás árbevételének, valamint hozzáadott értékének közel felét realizálták, és a bruttó tárgyeszköz-beruházások több mint negyzedét valósították meg. Az összes hazai vállalkozás munkavállalóinak negyedét szintén külföldi irányítású leányvállalatok foglalkoztatták... Az összes Magyarországon működő vállalkozás árbevételének 34%-a származott exportértékesítésből, amelynek 80%-át külföldi irányítású cégek realizálták.” (KSH, 2020). Ezek a részesedések uniós összehasonlításban kiugróan magasak.

Az Európai Unió tagállamaiban a külföldi irányítású vállalkozások gazdasági részesedései átlagosan kevesebb mint felét tették ki a magyarországi részarányoknak. 2017-ben az összes vállalkozás 1,3%-a volt külföldi irányítású, a hozzáadott érték 20%-át előállítva. A hozzáadott érték előállításban Írország (62.8%), Magyarország (50.0%), Szlovákia (48.1%), Románia (44.2%), Luxemburg (43.7%) és Csehország (42.9%) volt a legmagasabb, míg a skála másik

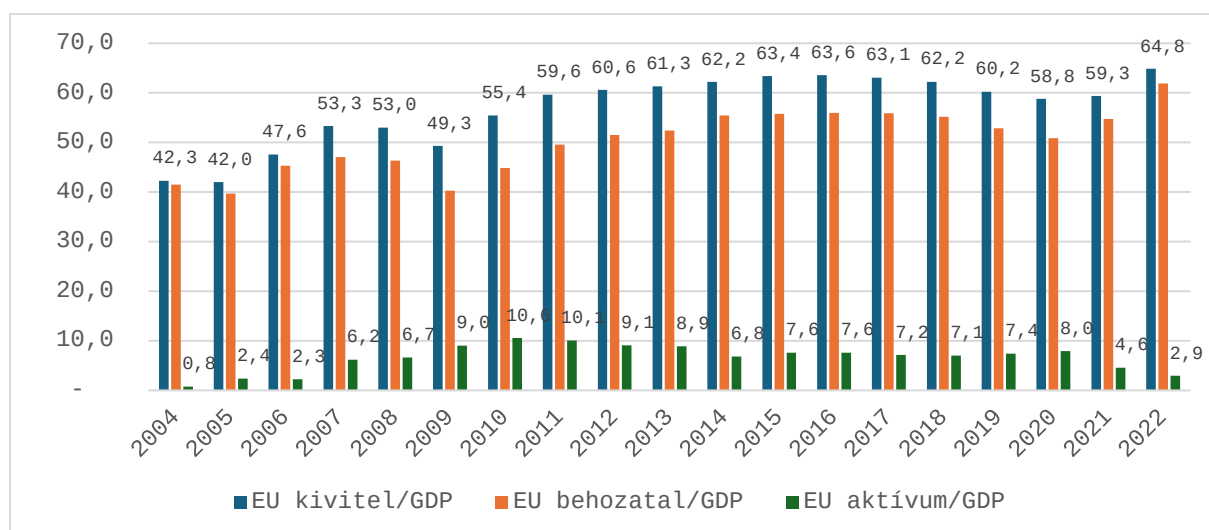
végén Ciprus (13.2%), Olaszország (15.9%), Görögország (16.5%) és Franciaország (17.2%) állt (ld. Függelék 3. ábra).

Tehát a 2004 óta tartó EU tagság során ugyan a befektetéseket ösztönző pénzügyi eszközök változtak és az FDI politika részben korlátozó lett, de mind a 2010 előtti, mind a 2010 utáni magyar kormányzatok a gazdaságpolitikájuk központi elemének tekintették a fejlett technológiát behozó és munkahelyteremtő közvetlen tőkebefektetések Magyarországra vonzását, amelyhez az uniós egységes piac biztosított vonzó szabályozási kereteket.

d) Az uniós kereskedelmi forgalom bővülése, aktívum és fejlett export szerkezet

Az uniós tagság időszakában a magyar gazdaság EU piacokra irányuló külkereskedelmi forgalmának bővülése meghaladta a GDP növekedését, az összes kivitelben az EU részaránya a 2010-es évek második felére elérte a 80%-ot. A forgalom mindvégig aktív egyenlegű volt, 2010-ben a GDP 10 %-át is meghaladta (2015-ben pl. Németországgal szemben 3 Mrd EUR, EU15-tel szemben 6 Mrd EUR, V3-kal szemben 4 Mrd EUR volt az aktívum). Az EU-s aktívumával ellentételezi Magyarország az orosz (energia import) és kínai (anyagok, alkatrészek, fogyasztási cikkek) áruforgalmának passzívumát.

5. ábra. Magyarország EU-s kivitele, behozatala és aktívuma a GDP %-ában

* Változó országgör, 2007-ben Románia és Bulgária, 2013-ban Horvátország csatlakozott az EU-hoz, 2020 elején az Egyesült Királyság elhagyta az EU-t

Forrás: KSH, Statat, saját szerkesztés

A kiviteli és behozatali részarányok változását a Függelék 4. ábrán és 5. ábráján mutatjuk be.

- Kiviteli részarányok változása: a német gazdasági dominancia számottevően, míg Ausztria és az Egyéb magországok részesedése kisebb mértékben csökkent, de ezt a csökkenést a KKE országok– Románia és Horvátország belépése után is – masszívan emelkedő részesedése teljesen ellensúlyozta.

- Behozatali részarányok: egyfelől a német gazdasági dominancia számottevő és az Egyéb magországok kisebb mértékű csökkenése, amit, másfelől, a KKE országok részarányának – Románia és Horvátország belépése után is - masszív emelkedése csaknem teljesen ellensúlyozott

- A KKE országok behozatali és kiviteli súlyának emelkedése mögött részben már a multinacionális vállalatok régiós alközpontjainak kialakulása és regionális hálózatainak megerősödése húzódik meg.

A magyar gazdaságban az 1990-es rendszerváltozást követő három évtized alatt az FDI-k egy EU piaci exportra orientált nemzetközi leányvállalati szektort hoztak létre. A 2020-as évekre magyar export gazdasági összetettsége már a legfejlettebb országok közé tartozónak látszik (a Harvard egyetem gazdasági komplexitást mérő és globálisan összehasonlító projektjének a magyar gazdaságra vonatkozó eredményeit ld. Függelék 6. és 7. ábra). Bár évtizedes hagyományai vannak annak, hogy az export szerkezet összehasonlításából a gazdaság technológiai fejlettségére vonjunk le következtetéseket, joggal állítható, hogy ez az összefüggés igazából a dominánsan végtermékeket exportáló országokra érvényes és ma már egyre több fenntartással kezelendő. Ma ugyanis a nemzetközi áruforgalom döntő része köztes termék, és gyakran még a végtermékek esetében is csak kiszervezett összeszerelő tevékenységeket végeznek a végterméket előállító országban. Pl. a magyar autóiipari export egyszerre tartalmaz kezdetleges technológiai igényű kábelkorbácsokat, tier1 és tier2 beszállítók által előállított, esetenként magas helyi hozzáadott értékű alkatrészeket, továbbá magas tőkeigényű, FDI forrású, high-tech technológiai platformokon összeszerelt gépkocsikat is.

Látszólagos ez az élvonalbeli szerkezeti fejlettség, vagy valóságos, mert az export fejlett ágazati szerkezetéhez hasonló élvonalbeli technológiai és innovációs képességekkel párosul? Vagy az a helytálló vélekedés, hogy az ipari befektetők magas színvonalú technológiákat behozva is csak az értékláncaik kevésbé értékteremtő elemeit helyezik át a magyarországi üzemeikbe? A K+F-beszerzési logisztika-beszállítói részegységgyártás-összeszerelés-értékesítési logisztika-

értékesítés-finanszírozás értékláncból csak az alacsonyabb képzettségű munkaerőt igénylő és alacsony hozzáadott értéket előállító összeszerelési fázisok kerülnek Magyarországra, vagy a magasabb hozzáadott értékű K+F tevékenységek is, illetve a beszállítói részegységgyártás egy része is? Az uniós egységes piac gazdaságfejlesztő hatásainak áttekintését ennek a kérdésnek az elemzésével zárjuk.

e) Túllép-e a magyar gazdaság az összeszerelő- műhely modellen?

A 2024-ben féléven át kormányzó szlovákiai szakértői kormány pénzügyminisztere arra a kérdésre, hogy miért akadt el látványosan a szlovák gazdaság fejlődése, a következő választ adta: „*Valóban, a tátrai tigris kifulladás. Átfogó szerkezeti átalakítás nem történt Szlovákiában az elmúlt 10 évben, tehát nem is nagyon meglepő, hogy itt tartunk. Ez az összeszerelő-műhely modell már idejétmúlt. Régen Szlovákia felzárkózása arra épült, hogy van olcsó munkaerő, és a külföldi beruházások tolták az országot a szekerét. Csakhogy míg a munkaerő korábban bőségesen rendelkezésre állt, most inkább munkaerőhiány van. Óriási problémák vannak az oktatással, és a munkaerő sem olcsó már – ami persze jó dolog, de a magasabb bérek miatt már nemzetközileg sem vagyunk annyira versenyképesek, mint 20 évvel ezelőtt.*” (Zsoldos, 2024).

A magyar gazdaság fejlődése sok tekintetben párhuzamos a szlovák gazdaságéval. A magyar gazdaság szekerét is a külföldiek beruházásai tolták és a magyarországi munkaerő tartalékok is fokozatosan kimerültek. Egyfelől fontos fejlődési jel az, hogy a magyarországi FDI beáramlás harmadik évtizedében az EU-n belülre exportáló autógyártó pioneer multik körül már hazai beszállítói hálózatok is kialakultak (Klauber et al., 2011, Végh 2023, Végh 2024), továbbá a multik magyarországi telephelyein kialakított mérnöki fejlesztő részlegeknek és a költségvetési szektornak köszönhetően érzékelhető K+F létszámnövekedés is végbement. Másfelől viszont az EU-ban tartósan a sereghajtók tartoznak a magyar bérszintek és a GDP megcélzott 2 %-ától még mindig messze elmaradó K+F ráfordítási hányad. Továbbá még mindig hiányoznak a multik magyarországi leányvállalatainak a szellemi tulajdonát képező know-how-k, szabadalom bejelentések és azok licenszbe adási bevételei is (ld. a Függelék 8. és 9. ábráit).

Ahogy a magyarországi pénzügyi-számviteli SSC-k létrejötte nem jelenti azt, hogy Magyarország nemzetközi pénzügyi központtá válna, vagy az etyeki és fóti filmstúdiók felfutása azt, hogy mini Hollywood jöjjön létre, ugyanígy önmagukban a mérnöki fejlesztő munkák csoporton belüli kihelyezése helyi szabadalmi és licensz jogok képződése nélkül nem

teszi nemzetközi ipari és IT fejlesztési központtá Magyarországot.¹⁷ Ehhez hozzá kell még tenni, hogy régiós összevetésben is nagyon gyenge a hazai gyökerű technológiai cégek teljesítménye (Nyitrai, 2024), és a költségvetési és felsőoktatási szektor K+F aktivitása sem tud kilépni a „low budget” K+F csapdájából.

Tehát bár megkezdődött a külföldi irányítású vállalatok magyar gazdaságba integrálódásának hosszú menetelése, és megindult a magasabb képzettséget igénylő mérnöki tevékenységek magyarországi kihelyezése is, még nagyon messze vagyunk attól, hogy az élvonalbeli export szerkezetet közelítsék a magyarországi technológiai innovációs képességek. Továbbá az e téren elindult fejlődést is megtöri a 2020-as évek iparpolitikai visszalépése, az alacsony magyarországi hozzáadott értéket valószínűsítő akkumulátor gyártó és -újrafeldolgozó óriás üzemek erőltetett betelepítése, mert ezek sziget üzemek, amelyekben alig lesznek magasabb képzettséget igénylő munkahelyeik és helyi K+F tevékenységek¹⁸.

4. A EU költségvetéséből kapott támogatások gazdaságfejlesztő hatásai Magyarországon

a) Néhány alapvető adat az EU támogatásokról

A magyar gazdaság történetében kivételes mértékben áramlottak be vissza nem térítendő külföldi források az országba az EU közös költségvetéséből kapott támogatások révén. Az uniós közös költségvetésének tagállami egyenlegeit tekintve megállapítható, hogy a 2004-2022 közötti, teljes tagsági időszakunkban időszakban Magyarország a nettó kedvezményezett tagállamok élcsoportjába tartozik (ld. Függelék 10. ábra).

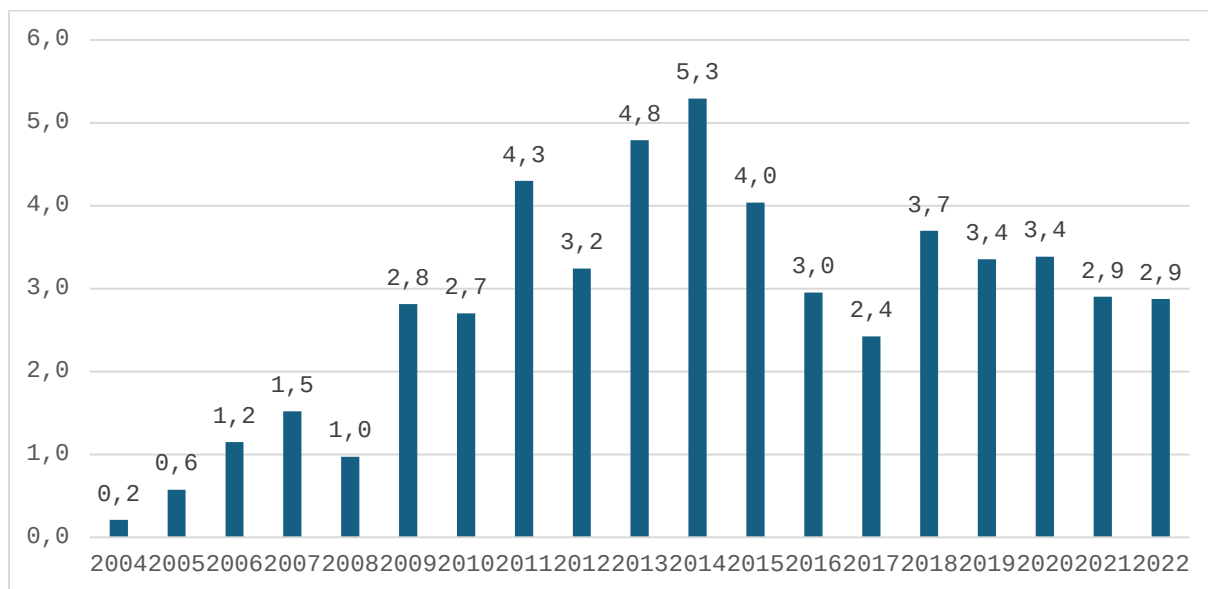
A Magyarország által kapott éves uniós támogatások összege 2004-2009 között fokozatosan emelkedett. Ebben az időszakban még a 2000-2006 közötti uniós pénzügyi ciklus előirányzatai

¹⁷ Egy magyar példa a nemzetközi K+F folyamat vállalatközponti irányítására és a szellemi tulajdonjogok telepítésének fontosságára: cariprazine molekula felfedezése Magyarországon - cariprazine termékszabdalom bejelentése minden jelentős gyógyszerpiacra (ezzel a hazai szellemi tulajdon nemzetközi jogvédelmet kap) – gyógyszerfejlesztési és licenzbeadási szerződés megkötése amerikai és japán partnerrel – több indikációban is sikeres nemzetközi klinikai fejlesztés után USA, majd EU forgalomba hozatali engedélyek – licenz partnerek általi értékesítés esetén royalty bevételek, saját értékesítés esetén termék bevételek a világ minden tájáról (ld. Németh & Gulácsi, 2023).

¹⁸ „az egész térségben csökken a járműipar hazai hozzáadott értéke, de a magyar adatnál csak a szlovák alacsonyabb...az eddigi számok alapján még az sem kizárt, hogy Matolcsy György jegybankelnöknek igaza volt, amikor 18 százalékra tette az akkumulátorgyárak hazai hozzáadott értékét. Ehhez hasonló értékekkel pedig aligha lesz magyar felzárkózás a gazdagabb országokhoz, legalábbis, ha közben a járműipar és kapcsolódó ágazatainak szerepe szinten marad vagy még nő is a magyar gazdaságon belül.” (Vácz, 2023:1)

határozták meg az elszámolásokat és annak lezárása zajlott. A 2007-ben kezdődött új ciklus előirányzatainak kialakítása már az újonnan csatlakozott tagállamok részvételével történt, a (fokozatosan emelt) mezőgazdasági támogatásokban ez hamar jelentkezett, míg a strukturálispolitikái projektek támogatás lehívásai 2010 után vettek lendületet.

6.ábra. Magyarország nettó EU támogatása a GDP %-ában

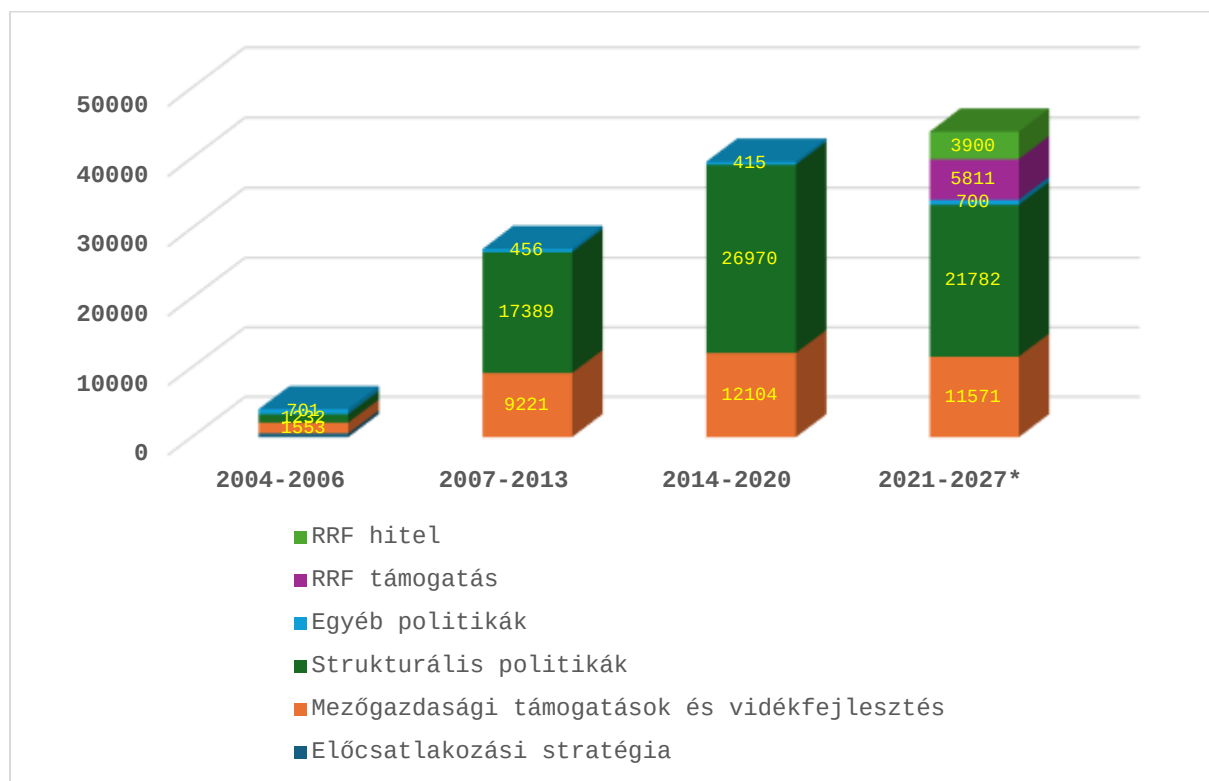
Forrás: (Európai Bizottság, 2024) és KSH; a szerzők saját szerkesztése

Magyarország a 2004-es csatlakozását követően már 2009-től kezdve minden egyes évben megkapta az éves GDP-jének 2,4-5,3 %-át kitevő nettó EU támogatást (ld. 6 ábra).

Ha összesítjük az uniós pénzügyi ciklusokban kapott, illetve előirányzott támogatásokat, megállapítható (ld 7. ábra), hogy:

- a szakpolitikai támogatások kb. 30%-a mindvégig mezőgazdasági és vidékfejlesztési célú, a többi strukturálispolitikái és kohéziós célú,
- RRF támogatás és RRF hitel nélkül a 2021-2027-es támogatások és transzferek összege már elmarad az előző pénzügyi ciklusétól, annak következtében, hogy a strukturálispolitikái és kohéziós célú támogatások a tagállamok nagyrégióinak gazdasági fejlettségétől függenek, és ezért a felzárkózás eredményeképpen csökkennek.

7. ábra. A 2004-2020 közötti pénzügyi ciklusokban kapott, illetve a 2021-2027-es pénzügyi ciklusra előirányzott EU támogatások összege és felhasználási szerkezete

*2024 elején aktuális 2021-2027-es előirányzat Forrás: 2004-2020 tényadatok Eurostat, előirányzat Heil P. (2024), a szerzők saját szerkesztése

A Magyarországra érkező uniós források kettős szerepet töltek be: egyfelől stabilizálták a magyar pénzügyi rendszert és szanálták a magyar mezőgazdaságot, másfelől a struktúrapolitikai és kohéziós projektek révén hozzájárultak a gazdasági modernizációhoz és növekedéshez.

b) A 2010-2022 közötti időszakban kapott magyarországi EU hitelek és támogatások pénzügyi stabilizáló és mezőgazdaság szanáló hatásai

A magyar kormányzat a felelőtlenül költséges költségvetési politikája miatt már 2004-es csatlakozástól kezdve túlzott deficit eljárás alatt állt, majd a 2008-as nemzetközi pénzügyi válság kitörésekor az EU pénzügyi segítségére szorult. Nagy nyilvánosságot kapott akció volt az, hogy 2008. november elején, amikor az ország fizetőképességét veszélyeztető spekulációs nyomás alá került a forint, a magyar kormány segítségért fordult az IMF-hez és az EU-hoz. Magyarország kivételes eljárásban egy közös IMF-EU hitelcsomagot (gazdasági védőháló)

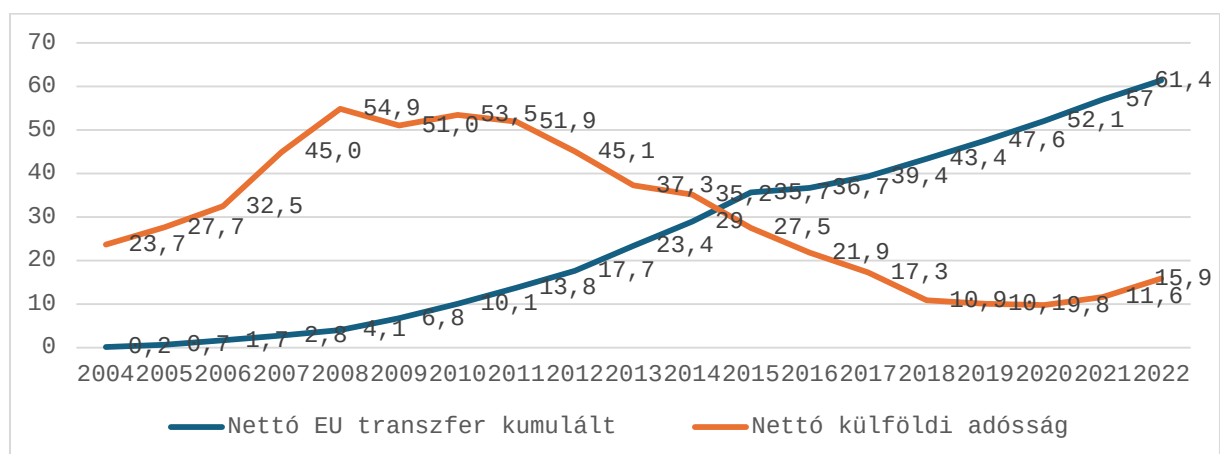
kapott, amelyből 14,3 milliárd euro hitelt igénybe is vett. Ez a hitelkeret azután több részletben, 2013-2016 között került visszafizetésre (Varga, 2016).

Jóllehet a Portfolio szakírói a 2010-es évek közepén több elemzésben is (pl. Madár (2015)) kiemelték a Magyarországra jövő EU transzferek fizetési mérleg stabilizáló szerepét, ez a hatás mindmáig kevésbé ismert. Az euroban beérkező uniós transzferek az MNB devizatartalékait emelik és ezzel javítják a fizetési mérleg egyenlegét. Ez tette lehetővé 2015-2017 között

- a lakossági devizahitelek” forintosítását”,

- és a nettó külföldi adósság radikális csökkentését, a lejáró deviza adósságoknak az EU transzferek révén megnövekedett devizatartalékból való visszafizetésével¹⁹.

8.ábra. A nettó EU transzferek kumulált összege és a Nettó külső adósság* alakulása (Mrd EUR)

*FDI adósság nélkül

Forrás, MNB, KSH; saját szerkesztés

Míg a pénzforgalmi szemléletű magyar állami költségvetés tartalmazza a beérkező EU támogatások döntő részét (Farkas, 2024), addig a minden tagállam által egységes ESA '2010-es, eredményszemléletű uniós módszertan szerint készítendő elszámolásokban a beérkező uniós támogatások közvetlenül nem javíthatják a tagállami költségvetés egyenlegét (ld. Banai & Csonka, 2009). Ez elengedhetetlen a maastrichti túlzothiany-eljárás (EDP) egységes alkalmazásához. A támogatások azonban közvetetten mégis egyenlegjavítók lehetnek még az uniós az elszámolásban is, mert a megvalósított projektek az adótartalmukkal

¹⁹ Ebbe illeszkedett pl. a Richter részvényekre átcserélhető MNV devizakötvények visszavásárlása is, amit a 2020-as évek elején az állami Richter részvények NER-es alapítványokba helyezése követett.

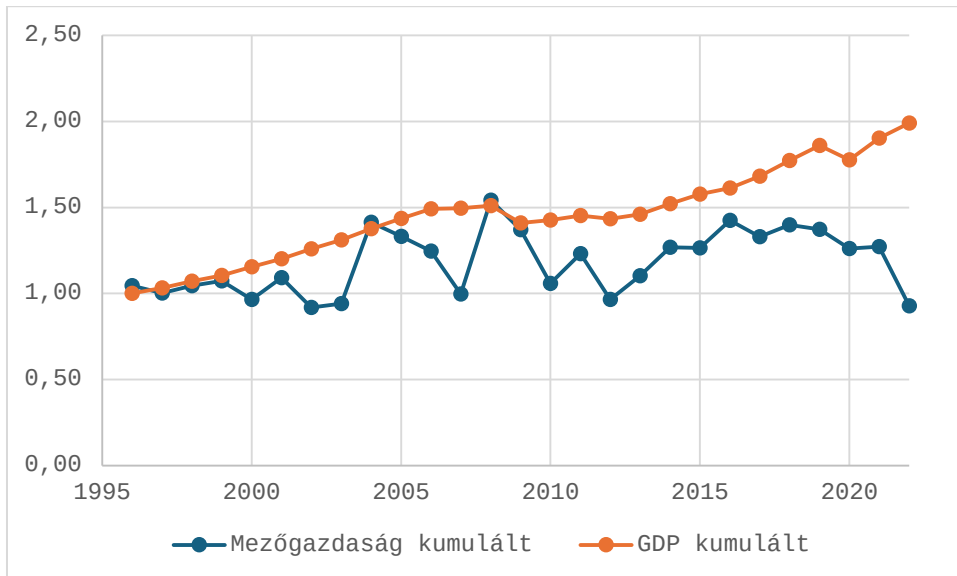
többletbévételeket generálnak, továbbá számos, különben nemzeti költségvetést terhelő kiadási tétel finanszírozásával tehermentesíthetik is:

- az EU támogatású projektekből származó többlet ÁFA és SZJA bevételek is szükségesek voltak ahhoz, hogy 2013-ban Magyarország kiszabaduljon az EU-s túlzott deficit eljárásból (KPMG, 2017),
- hagyományosan a magyar költségvetést tehermentesíti az egyik legjelentősebb uniós transzfer, az agrártámogatások folyósítása, és ehhez csatlakozik legújabbán már a pedagógus béremelés társfinanszírozása is.

Az EU-ból kapott támogatások a magyar fizetési mérleg és költségvetés stabilizálása mellett a mezőgazdasági és vidékfejlesztési támogatások révén is betöltenek gazdaság-stabilizáló és szociális védőháló szerepet.

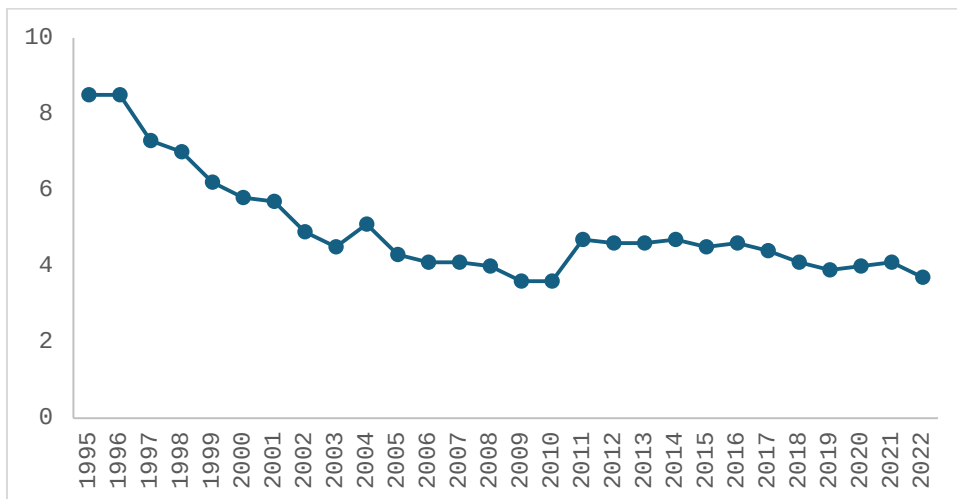
Az uniós szakpolitikai támogatások 30 %-át Magyarországon mezőgazdaságra és vidékfejlesztési célokra használják fel. A magyar mezőgazdaság kibocsátása a szocialista termelészövetkezeti rendszer és a vele szimbiózisban élő háztáji gazdálkodás szétesése idején, az 1990-es rendszerváltozás körüli években nagyot zuhant és azóta 30 éve nagy kilengésekkel ingadozik egy tendenciájában stagnáló kibocsátási pályán (ld. 9. és 10. ábra). A mezőgazdaság átalakulása során a „földhasználók száma radikálisan csökken. Két évtizeddel korábban 1,5 millió család kapcsolódott valamilyen formában a földműveléshez, míg 2016-ig milliós tömeg hagyott fel a gazdálkodással” (Kovách, 2018).

9. ábra. A GDP és a mezőgazdasági bruttó hozzáadott érték kumulált volumenindexei (1995=1,00)

Forrás: KSH, a szerzők saját szerkesztése

10. ábra A mezőgazdaság részesedése a bruttó hozzáadott értékből (%)

Forrás: KSH 2024b alapján saját szerkesztés

Az EU csatlakozás legfőbb ágazati haszonélvezője a magyar mezőgazdaság volt, legalábbis abban a tekintetben, hogy minden addig messze meghaladó vissza nem térítendő külső forráshoz jutott. A külső források felhasználása azonban nem eredményezte az ágazat átfogó korszerűsödését. Döntő részüket járadékszerű, területalapú jövedelempótló támogatásként fizették ki a magyar hatóságok. A támogatások feltőkésítették a nagyüzemi szántóföldi

növénytermesztést (és 2023-tól ráfordultak a nagyüzemi állattartó telepeket megszerző/fejlesztő vállalkozások támogatására is), a zöldség- és gyümölcsstermelés, illetve a falusi kisüzemi állattartás zuhanását azonban nem tudták megállítani.

„Míg az Unió egészében a gazdálkodók kb. 20 százaléka kapja az agrártámogatások 80 százalékát, addig Magyarországon a kedvezményezettek felső tizede kapja (2019-ben 77,5 százalékot), és az alsó 10 százalék (az igazi törpebirtokosok) a brüsszeli források alig 0,13 százalékát tudják megszerezni” (Kolozsi, 2021). Az uniós mezőgazdasági- és vidékfejlesztési támogatások elősegítették 45-50 ezer család jelentős vagyonosodását, ugyanakkor a nyugdíj minimum alatti összegű, egyfajta szociális juttatást nyújtanak 40 ezer család számára (K-Monitor, 2023, Raskó, 2024).²⁰

c) A 2010-2022 közötti időszakban kapott magyarországi strukturális és kohéziós támogatások gazdaságfejlesztő hatásai

Szemben a földalapú mezőgazdasági támogatások szektorális stabilizáló fő funkciójával az EU szakpolitikai támogatások 70 %-át kitevő struktúrapolitikai és kohéziós támogatások kifejezetten felzárkózási célúak. Ezeknek a projekteknek az a céljuk, hogy az uniós támogatások hatékony felhasználásával bővítsék és modernizálják a gazdaságot, fejlesszék az infrastruktúrát és növeljék a foglalkoztatást a KKV-kban.

A 2007-2013 és a 2014-2020-as pénzügyi ciklus uniós támogatásokból megvalósított projektjeinek kiemelt létesítmény adatait a Függelék 2. táblázata tartalmazza. A projektek céljainak teljesítését és a támogatás felhasználás hatékonyságát a következő alfejezetben tárgyaljuk.

2007-2013 között Az Európai Bizottság által készített független értékelés szerint „Magyarországon volt a legmagasabb a kohéziós finanszírozás aránya a 28 tagország közül, mely az állami beruházási kiadások 57 %-át tette ki a 2007-2013-as ciklusban. Míg Magyarország egy főre vetítve évente 304 eurónyi uniós támogatást kapott a 2007-2013-as

²⁰ A mezőgazdasági támogatások szerkezetének és a támogatások jelentős részét kapó családi vállalkozás hálózatoknak adataalapú, mély elemzését adja K-Monitor, 2023.

ciklusra, addig ez a szám a 12 új kelet-közép-európai uniós tagállam átlagában csak 207 euró” (Portfolio, 2016).

2014-2020 között Magyarországon az összes állami beruházás 43%-át finanszírozták EU támogatások.

- d)** A struktúrapolitikai és kohéziós támogatások lehívásának és felhasználásának kettős normatív kerete és kétféle értékelése

Az unió struktúrapolitikai és kohéziós támogatásainak magyarországi hasznosulását sokoldalúan elemzi Medve-Bálint Gergely és társszerzőinek tanulmánya (Medve-Bálint et al., 2022), az eredményeket uniós tagállamokra érvényes normák szerint értékelve és közép-európai összehasonlítást is végezve.

Az EU keleti kibővítése után a támogatásokra kiéhezett új tagállamok a kohéziós politika eredeti területi egyenlőtlenség csökkentési céljai helyett előtérbe helyezték a támogatások gyorsabb megtérülését és mielőbbi elköltését ígérő országos programokat, és ennek érdekében is gyengítették a területi középírányító szervek szerepét a programozásban és ellenőrzésben.

Mindez a központi kormányzati adminisztráció kapacitás hiányaival²¹ és a térségek támogatás abszorpciós képességének egyenlőtlenségével párosulva több, a közös uniós költségvetés céljaival ellentétes következményhez vezetett: decentralizálás helyett centralizálás történt,²² a támogatások alig csökkentették a nagytérségi különbségeket, a vidéki Magyarország négy nagytérsége 20 éves uniós tagság után is messze van attól, hogy kilépjen az alacsony fejlettségi zónából és elérje az unió átlagos fejlettségének 75%-át, és a nyugat-dunántúli régió megtorpanása már az FDI-re alapozódó felzárkózás korlátjaira figyelmeztet (ld. Függelék 3.

²¹ Részlet a szlovák szakértői kormány pénzügyminiszterével készített interjúból: „*Hogy lehetséges az, hogy ilyen nagy arányban ragadnak be ezek a pénzek? Nem keletkezik rá igény a gazdaságból? Nincsenek kivitelezők? Nem, itt kifejezetten az államigazgatási apparátus szűk kapacitása okozza a problémát. Mindez szerintem csak munkaszervezés és menedzsment kérdése: elavultak a folyamatok, elavult a szerkezet, egy átfogó modernizációra van szükség. Márcsak azért is, hogy az állam jobban működjön a lakosság felé is. Ezen nagyon sokat kell dolgozni. A következő, 2020-27-es költségvetési ciklus már 3 éve tart, de onnan még tulajdonképpen semennyi forrást sem hívtunk le. Ez lényegében ajándékpénz az Európai Unió gazdagabb polgáraitól, hogy mi is fejlesszünk és felzárkózzunk – és mi ezt nem tudjuk megcsinálni” (Zsoldos, 2023)*

²² A NER-ben végrehajtott átfogó közigazgatási centralizációról szóló elemzés (ld. Mihályi, 2023).

táblázat), az ingyen pénzek beáramlása növekedést ugyan eredményezett²³, de nem javította a vállalkozások versenyképességét²⁴ és megnövelte a közpénz felhasználás korrupciós kockázatait²⁵.

Az EU források magyarországi támogatás elköltésének mintái sokáig nagyon hasonlóak voltak a többi új tagállaméhoz, a 2010-es évek elején azonban új elemek jelentkeztek ebben. Először is a magyar adminisztráció abszolút prioritásává vált az EU források minél gyorsabb és túlbiztosított lehívása, továbbá az, hogy forrásvesztés ne következzen be. Az EU támogatások koordinálásáért felelős állami vezetők időről-időre sikerjelentéseket adtak közre arról, hogy régiós összehasonlításban Magyarország az első az uniós források lehívásában²⁶. A forrásvesztés elkerülése érdekében pedig egyfelől - a közép-európai országok intézményi szűk keresztmetszeteire hivatkozva - sikerült „kilobbizni” az uniós szabályozás olyan módosítását, hogy a támogatási programok végső elszámolására az egyes projektek megnyílása után ne két év, hanem három év álljon rendelkezésre (n+2 helyett n+3), másfelől a túlbiztosítási taktikával²⁷, a rendelkezésre álló kereteket meghaladó értékű projekt igények befogadásával előkészülni arra, hogy ha az EU auditok szabálytalanság helyett kizárnak egyes projekteket a támogatási körből, akkor az EU-s forrásvesztés elkerülése érdekében újabbakat lehessen a helyükre léptetni.

Ennél is hangsúlyosabb eltéréssé vált viszont Magyarország és a többi csatlakozott ország EU-s forrás felhasználási gyakorlata között az, hogy a magyar kormány képviselői és tanácsadói elkezdtek szisztematikusan átkeretezni az EU támogatások értékelését, a közös költségvetés tagállami céljai és mércéi helyére a NER céljait és mércéit állítva. Különösen felerősödtek ezek a kormányzati hangok azt követően, hogy az EU a 2020-as évek elejétől bevezette az ún. jogállamisági kondicionalitást a közös költségvetés tagállami végrehajtásában. Az EU mércékkel szembeni NER-es normákra vonatkozó főbb üzenetek a következők voltak:

²³ EU támogatások nélkül a GDP 2015-ben 6%-kal kevesebb, a fogyasztás pedig messze a 2007-es szint alatt lett volna (kormányzati megbízásra készített KPMG-GKI elemzés (KPMG, 2017).

²⁴ Az EU támogatást kapó KKV-kban a foglalkoztatás és a kapacitás nőtt, de a termelékenység nem. (Banai et al., 2017).

²⁵ A 2018-as EU audit rendszerszintű hibákat és minden 3.-4. projektnél súlyos szabálytalanságokat talált (pl. az ajánlathoz képest lényegesen magasabb költségek) (ld. Vitéz, 2018). Az EU-s projektek (pl. autópálya építések) a közbeszerzéseinek korrupciós kockázati mutatói magasak voltak, a kivitelezésben egy NER-es vállalkozói kör preferált volt, és az iparági szinteket messze meghaladó profitokat realizált (Tóth, 2022).

²⁶ Ld. pl. Portfolio, 2015, Gyöngyösi, 2021 és Gyöngyösi, 2023

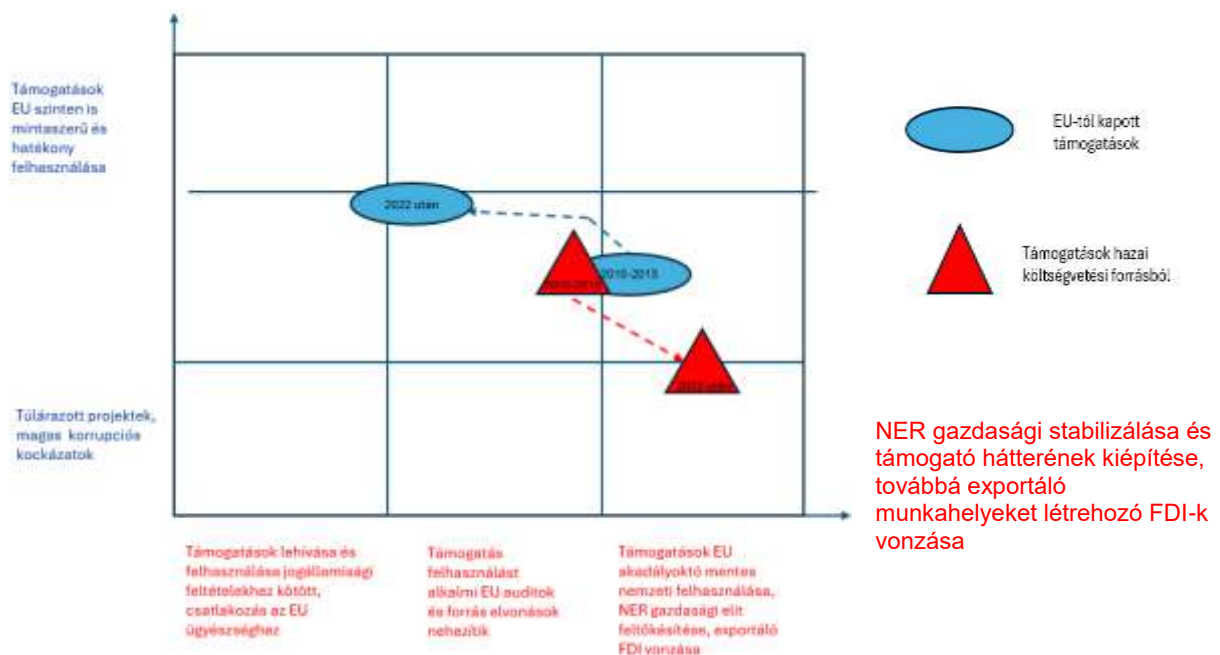
²⁷ Ld. Fazakas, 2014

„Amit korrupciónak neveznek, az gyakorlatilag a Fidesz legfőbb politikája. ... olyan célokat tűzött ki a kormány, mint a hazai vállalkozói réteg kialakítása, az erős Magyarország pilléreinek a kiépítése vidéken vagy az iparban.” (Lánczi, 2015). Az EU közös költségvetés magyarországi támogatási előirányzatai a magyarok pénze, ami jár nekünk (Szent-Iványi, 2020). Az EU részéről jogállamisági feltételek támasztása kettős mércét jelent (Varga, 2020), ezzel büntetik, hogy ellenállunk a gender és a migrációs ideológiának (ld. Orbán Viktor: „No migration, no gender, no war”), az EU-s források felhasználása ügyében az Európai Ügyészséghez csatlakozás sértené a magyar szuverenitást (Polt, 2022).

A közpénz felhasználás feltételezett kettős normatív keretének magyarországi érvényesülését a 11. ábra mutatja be.

11. ábra. A gazdaságot bővítő EU támogatások és a gazdaságfejlesztési célú hazai költségvetési források felhasználása kettős követelményrendszer erőterében (hipotézis)

EU közös költségvetés tagállami felzárkóztatási és kohéziós céljainak hatékony elérése

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

Hipotézisünk szerint a 2010-es évek első felében még nagyon hasonlóak voltak az EU forrásokból és a hazai költségvetésből finanszírozott fejlesztések pénzfelhasználás-hatékonyági és korrupciós kockázati jellemzői. 2015-től, az EU auditok következményeként

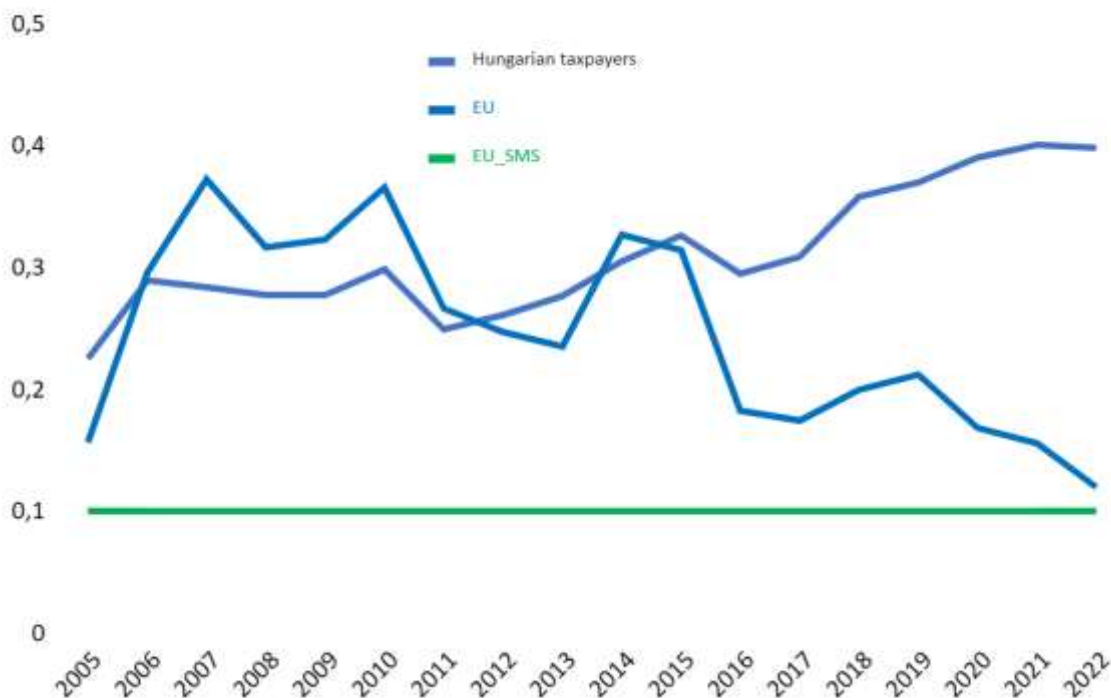
változások kezdődtek. Szabálytalanságok miatt az EU kivetett projekteket, illetve csökkentette egyes projektek támogatási összegét. A magyar költségvetés azonban jellemzően átvállalta a kieső EU támogatásokat, nem hárította át az igénylőkre.

A 2020-as évek elején új szakasz kezdődött. Az EU az alapértékek és a jogállamiság védelmére²⁸ kidolgozta és hatályba léptette a közös költségvetés végrehajtására vonatkozó kondicionalitási rendeleteket. Ezek egyfelől lehetővé tették ún. „horizontális feljogosító feltételek” előírását minden tagállam számára, másfelől felhatalmazták a Bizottságot támogatásokat felfüggesztő eljárás indítására a jogállamiságot szándékosan és visszatérően megsértő tagállammal szemben. Míg a horizontális feljogosító feltételeket kiterjedten alkalmazta a Bizottság, addig a jogállamisági eljárást csak Magyarországgal szemben léptette életbe (2022. áprilisában). Bár a magyar kormány retorikájában visszautasította az eljárást, és még élesebb „Brüsszel” elleni harcba kezdett, ezzel párhuzamosan mégis elkezdte egy igazságszolgáltatási és közbeszerzési „javító csomag” összeállítását a Bizottság által megjelölt hiányosságok kiküszöbölésére (Integritási Hivatal, EU közbeszerzések, bírósági reform), amelyet sok huzavona után, a felfüggesztett EU-s pénzekhez való hozzáférés érdekében életbe is léptettek (ld. Magyar, 2023). Ennek következtében 2022 után már jócskán eltávolodtak egymástól az EU-s és a hazai költségvetési finanszírozású projektek pénzfelhasználási és korrupciós kockázati jellemzői.

A fejlesztési célú közpénzek felhasználására vonatkozó kettős normarendszer érvényesülését empirikus vizsgálatok (ld. 12. ábra) és kormányzati nyilatkozatok is alátámasztják.

²⁸ Blauburger & Van Hüllen (2020) a kondicionalitási rendeletek megalkotását egy olyan folyamat eredményének írja le, amelyre a jogállamisági hiányosságok kijavításában együtt nem működő tagállamok (Lengyelország és Magyarország) kényszerítették az EU-t. (Czina, 2023) értékelése szerint a Magyarországgal szembeni jogállamisági eljárás végül is elérte azt, hogy a magyar kormányzat az EU pénzek ügyében változtasson az eljárásain.

12. ábra. Az EU támogatást felhasználó, illetve a magyar költségvetésből finanszírozott közbeszerzések korrupciós kockázatainak alakulása

Forrás: CRCB, 2022

Az EU és a magyar kormányzati finanszírozású közbeszerzések korrupciós kockázatát összehasonlító vizsgálatok szerint 2015 után már szétváltak a kockázati pályák. Az uniós elszámoltatás fenyegetésének felbukkanása miatt a kormányzat átszervezéseket hajtott végre és egy kisebb korrupciós kockázatú pályára terelte az uniós elszámoltatású közbeszerzéseket, szemben a tendenciájában is romló kockázatú belföldi forrású közbeszerzésekkel. Így a 2020-as évekbe fordulva az EU finanszírozású közbeszerzésekben a verseny nélküli, egy ajánlattevős közbeszerzések aránya már az unióban vörös zónának tekintett 20 %-ot meghaladó szint alá csökkent, és megközelítette az unióban kívánatosnak tekintett max. 10 %-os zöld zónát.

Az EU források felhasználásának kettős normarendszerének meglétét és az ebből származó feszültségeket fejezik ki az alábbi kormányzati intézkedések és nyilatkozatok is:

- Az EU igényeit végrehajtva a kormányzat 2016-tól szigorította az EU-s források felhasználását. 2022-től a jogállamisági eljárásra reagálva további intézkedéseket vezetett be, pl. a kötelező versenyeztetés előírását,
- A nemzeti források felhasználását viszont nem szigorították, azokat továbbra sem terhelik hasonló kötöttségek,²⁹
- Ha az EU források nem jönnek, kiváltjuk azokat is működőtőke befektetésekkkel (Járdi & Szajlai, 2023)

5. Magyarország fejlődését és uniós felzárkózását fékező tényezők

A második kérdés, amelyre választ keresünk: milyen országspecifikus akadályozó és lassító tényezőkre vezethető vissza az, hogy a magyar gazdaság uniós fejlettségi pozíciója a „peer országok” többségéhez képest romlik. Ehhez nagyon hasonló kérdéseket vizsgált Oblath Gábor 2014-es tanulmányában (Oblath, 2014).

Magyarország fejlődési elakadására azt az alapvető magyarázatot adja, hogy a 2000'-es évek elején két lépcsőben olyan adósságpályára lépett a gazdaság, amely fenntarthatatlannak bizonyult, amely az évtized második felében kikényszerítette előbb az állami eladósodás, majd a háztartások eladósodásának megfékezését. Ezt azonban nem tartja teljes mértékben kielégítő magyarázatnak, és ezért kiegészítő magyarázatként hozzáteszi, hogy hosszútávon fékezi a fejlődést a gazdasági intézmények – a Világbank World Governance Indicators (WGI 2013) adatbázisában mért - két évtized alatti romlása.

Lényeges eltérés azonban, hogy a tanulmányában vizsgált időszak fele az uniós csatlakozásunk előtti korszak és a vizsgálat az uniós és a tagállamok gazdasági kapcsolatait (Egységes piac, uniós transzferek) nem is tárgyalta. Amennyiben viszont az uniós tagság időszaka a vizsgált periódus, továbbá az uniós gazdasági hajtóerőket keressük, akkor kulcsfontosságú, hogy megkülönböztessük a magyar uniós tagság két szakaszát.

²⁹ „Oláh Gábert, a területfejlesztési programok végrehajtásáért felelős helyettes államtitkárt is megkérdezték ezekről a felvételekről a bíróságon, aki először is tisztázta, hogy a ma ismertetett felvételeken tárgyalt pályázatok egyike sem tartozott hozzá, hiszen azok nem TOP-osok voltak. De szerinte a Magyar Falu Programnál sokkal lazábbak a szabályok, mint az EU-s forrásokkal dolgozó TOP-os pályázatoknál, és hozzátette, ezeknél diszkrecionális kormányzati döntések vannak, ami kevésbé szabályozott, nem kell olyan szintű versenysemlegességet biztosítani, mint az uniós forrásoknál.” (Német, 2023: 1).

a) Magyarország 20 éves EU tagságának két szakaszra bontása

A Fidesz vezette pártkoalíció a 2010-es választásokon alkotmányozó többséget szerzett és azonnal elkezdte a magyar politikai rendszer átalakítását, az ún. Nemzeti Együttműködés Rendszerének (a továbbiakban: NER) kiépítését. A NER létrejöttével több alapvető változás is bekövetkezett³⁰:

- a gazdaságot szabályozó magyarországi állami intézményrendszerben,
- a kormányzat gazdaságpolitikájában,
- az EU egységes piac gazdaságfejlesztő hatásainak magyarországi érvényesülésében,
- a kapott EU támogatások mértékében és felhasználási jellemzőiben

Emiatt célszerű Magyarország 20 éves EU tagságát két szakaszra bontani, a 2004-2010, illetve a 2010-2022 közötti időszakokra. Az alábbi táblázat bemutatja, hogy a két időszakban milyen főbb különbségek mutatkoztak a magyar intézményrendszeri és gazdaságpolitikai tényezőkben, illetve az EU-s gazdaságfejlesztési hajtóerőkben (ld. 3. táblázatot).

³⁰ A NER kialakulása megváltoztatta, konfliktusossá tette a magyar kormányzat és az EU szervek viszonyát is. Ezt a folyamatot és a lehetséges forgatókönyveket részletesen elemzi a már hivatkozott Gulácsi & Kerényi, 2023 és Gulácsi & Kerényi, 2024).

3.táblázat. Magyarország 20 éves EU tagsága két szakaszának rövid jellemzése

Magyarországi keretek, uniós hajtóerők és hazai gazdasági tendenciák		2004-2010	2010-2023
Magyarországi intézményrendszeri és gazdaságpolitikai keretek	Gazdaságot szabályozó állami intézményrendszer	Válsághelyzetben bukducsoló koalíciós pártok kormányzása	Nemzeti Együttműködés Rendszere (NER)
	Érvényesített gazdaságpolitika	Túlköltekező költségvetés, magas kamatok, felértékelődési ciklushoz vezető lebegő árfolyam, deviza hitelezés szabadjára engedése	Koordinált unortodox gazdaságpolitika (2021-ig), extenzív munkahely teremtés, leértékelő árfolyampolitika
EU felzárkózási hajtóerők	Az EU egységes piac gazdaságfejlesztő hatásainak érvényesülése	Technológiai ugrást hozó EU-s FDI széles körű beáramlása (alacsony bérekkel és adókkal, illetve privatizálással ösztönözve)	Százezrek munkavállalása EU tagállamokban, csak az export munkahelyeket teremtő FDI vonzása alacsony bérekkel és EKD-val, többi FDI korlátozása
	A kapott EU támogatások mértéke és felhasználási jellemzői	KKE átlaghoz közeli, még alacsony EU támogatási arány, támogatás felhasználási készületlenség	KKE régióban legmagasabb, kiugró mértékű EU támogatási arány, NER vezérelt támogatás felhasználás
Néhány magyarországi makrogazdasági tendencia	Foglalkoztatás, bérek, termelékenység	Alacsony, stagnáló foglalkoztatási ráta, EU-ban alacsony bérek, javuló termelékenység	EU-ban alacsony bérek, magasra emelkedő foglalkoztatási ráta, stagnáló termelékenység
	Külföldi források bevonása	Állami, vállalati és lakossági deviza adósság elfutása, IMF és EU támogatta stabilizációs programok, FDI, lakossági devizahitelezés	60 Mrd EUR-t meghaladó EU támogatás lehívása, export munkahelyeket teremtő FDI bevonása

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

b) A magyar gazdaság fejlődését és uniós felzárkózását fékező tényezők 2010 előtt

Amennyiben a magyar uniós tagság 2004-2010 közötti időszakában keressük a gazdasági felzárkózást fékező tényezőket, akkor arra teljesértékű magyarázat az, hogy a 2000-es évek elejétől folytatott kormányzás az évtized második felére egy kombinált adósságsapdába vitte

az országot³¹, amelyet a 2008-as pénzügyi világválság azonnali finanszírozási válsággá fokozott, kikényszerítve az eladósodás megállítását és leépítését. Ezt az értékelést szakmai konszenzusnak is tekinthetjük.

Mi adta a magyar kormányzati válság egyediségét? Önmagában is kaotikus pénzügyi környezetet jelentett az, hogy a 2000-es évek elejétől a kormányzó koalíciók folyamatosan választási költségvetési politikát folytattak, amely a költségvetési túlköltekezést az MNB restriktív monetáris politikával, magas forint kamatokkal igyekezett ellensúlyozni. Az azonban már igazi magyar pénzügyi üzemzavarrá vált, hogy a magas forinthitel - és az alacsony devizahitel kamatok környezetében – figyelmen kívül hagyva az árfolyam kockázatokat - a magyar szabályozó hatóságok kivételes mértékben szabadjára engedték a lakossági deviza hitelezést. Mind az állam, mind a lakosság devizában adósodott el. Az FDI adósságok nélküli külső adósság 2008-ban tetőzött (ld. a 8. ábrát), míg a bankok külső forrásbevonása által finanszírozott háztartási devizahitel állomány 2005-2009 között szinte a semmiből nőtt a GDP 20 %-ára (ld. Függelék 12. ábra). Ennek következtében amikor 2008-ban kitört a pénzügyi világválság, akkor a forint leértékelődése és a deviza kamatok megemelkedése miatt azonnal robbant is a kombinált devizacsapda.³²

Tehát az EU tagságunk első szakaszában előbb az állam és a lakosság kettős eladósodását okozó koalíciós kormányzás (amely 2008-ra nyílt finanszírozási válságot okozott), majd már 2006-tól és 2008-tól az adósságok további növekedésének megakadályozásához szükséges restriktív politika volt a peer országokétól elmaradó felzárkózási eredmény fő okozója.

³¹ Az ország gazdasági teljesítményétől elszakadó 2000-es évek eleji szociális költekezés (ami az eladósodás alapvető oka volt) a Kádár rendszer azon hagyományára is visszavezethető, amit Kornai János „koraszülött jóléti államként” írt le (Medve-Bálint, 2024). Ettől a hagyománytól ugyan a '90-es évek második felében a magyar gazdaságirányítás el tudott szakadni, amikor az államadósságot is csökkentve ért el igen magas gazdasági növekedést, de a 2000-es évek elején visszarendeződés következett be. Az első Orbán kormány még „csak” a támogatott lakáshitelezés elszabadításával lépett erre az útra, de a Meggyesi kormány „jóléti rendszerváltozási” programjával az egyensúly őrző gazdasági növekedés követelményét már teljesen felülírták a választásnyerés szociális és jóléti osztogatási ígéretei. A 2010-es évek második felében az ellenzéki FIDESZ is átvette ezt a megközelítést (ld. „A Kádár rendszer győzött”; HVG, 2017), amikor előbb a „rosszabbul élünk, mint négy éve” jelszóval kampányolt, majd a stabilizációs intézkedéseket ún. „szociális népszavazásokkal” támadta meg. A 2010-ben kétharmados többséget szerzett politikai erő a stabilizációt unortodox gazdasági intervenciókkal vitte véghez és a választói bázisát bővítő, látványkonyhai elemeket is tartalmazó, szociális intézkedéseket is hozott (a NER-ben soha nem lesz „megszorítás”, ellenben lett „rezsicsökkentés” és 13. havi nyugdíj). Azzal azonban a „gulyáskommunizmus” kádárista örökségét végképp maga mögött hagyta, hogy a bőséges külső finanszírozást és a költségvetési újraelosztást nem a lakossági fogyasztás emelésére és a jóléti rendszerek fejlesztésére, hanem a függő vállalkozói bázisának feltőkésítésére és a munkaviszonyhoz kötött juttatások kiterjesztésére használta, ami a 2020-as évek közepére Magyarországon már a „peer országokhoz” viszonyítva a második legalacsonyabb egy főre jutó tényleges fogyasztást „eredményezte”.

³² Flór László: A magyar deviza-hitelválság történet, Oeconoh<https://www.oekonomus.hu/irasok/a-magyar-devizahitel-valsag-tortenete/>

De mire vehető vissza a magyar EU tagság második időszakában mutatkozó, a peer országok többségétől elmaradó magyar felzárkózási eredmény?

c) A magyar gazdaság fejlődését és uniós felzárkózását fékező tényezők
2010 után

Az EU tagság második szakaszában a kivételesen kedvező nemzetközi feltételeknek és a magas EU transfereknek köszönhetően a magyar gazdaság már némileg jobban teljesített (ld. 4. táblázat).

4.táblázat. Magyarország 2010 utáni bilaterális fejlettségi pozíció vesztese, illetve pozíció nyerése az Európai Unióhoz 2004-től kezdve csatlakozott közép-kelet-európai tagállamok körében

Éves keresztmetszeti tagállami GDP/fő PPS fejlettségi indikátorok hányadosai (%)					GDP/fő éves átlagos volumenváltozás különbségei***
2010	2013	2023	Pv, Pny*		2010-2023
149	148	119	-30	Magyarország vs Bulgária	-0,6
126	125	98	-28	Magyarország vs Románia	-0,9
109	92	88	-21	Magyarország vs Litvánia	-1,0
123	109	108	-15	Magyarország vs Lettország	-0,6
	111	100	-10	Magyarország vs Horvátország	0,1****
106	102	96	-10	Magyarország vs Lengyelország	-0,8
101	89	93	-8	Magyarország vs Észtország	0,3
78	82	83	5	Magyarország vs Szlovénia	1,2
79	80	84	6	Magyarország vs Csehország	1,3
86	88	105	19	Magyarország vs Szlovákia	0,8

*Pv, Pny= bilaterális pozíció vesztes vagy pozíció nyeres az első és utolsó arányszámokat összevetve (százalékpont)

**A Szlovákára vonatkozó GDP PPS adatok időszora nem konzisztens, mert az Eurostat két ízben is jelentős korrekciót végezt, de mindkét esetben csak három évre visszamenőlegesen

***A magyar egy főre jutó GDP 2004-2023 közötti átlagos éves volumenváltozási indexének és a peer országok egy főre jutó GDP-je 2004-2023 közötti éves átlagos volumenváltozási indexének különbsége (százalékpont)

****A 2004-2022 közötti időszakra vonatkozó adat

Forrás: Eurostat (2024a) alapján a szerzők saját szerkesztése

A keresztmetszeti fejlettségi pozíciók változását tekintve 7 országtól elmarad a magyar EU-s fejlettségi szint javulása és három országnál jobb. Ha az egy főre jutó GDP-k éves átlagos változását vetjük össze, akkor öt országtól elmarad, egy országgal csaknem megegyezik (Horvátország), és négy országnál jobb a magyar teljesítmény (Észtország, Szlovákia, Szlovénia, Csehország). Az egy főre jutó GDP volumen változási mutatók is azt jelzik, hogy az előző időszakhoz képest 2010-2023 között a relatív magyar teljesítmény javult. Míg az EU27 régióban 2010-2023 között az egy főre jutó GDP éves átlagos növekedése 1,16 % volt, addig ez Magyarországon 2,85%-ot tett ki, tehát ezt az indikátort véve az éves átlagos felzárkózás mértéke 1,68%-os volt. Azonban míg a magyar gazdaság a „peer országkörben” 2004-ben még

a 3. legfejlettebb volt, és még 2010-ben is a 4. helyen állt, addig 2023-ra már a 7. helyre esett vissza. Milyen országspecifikus okok állhatnak e pozíció vesztes mögött?

Két lehetséges feltevést is célszerű konkrét kérdésekké formálni, ismét Oblath Gábor tanulmányából (Oblath, 2014) kiindulva, amely az 1990'-es évek eleje és 2013 közötti időszakra vonatkozóan a fenntarthatatlan adósság leépítését és az intézményi minőség romlását nevezi meg a magyar gazdaság fejlődését fékező tényezőkként.

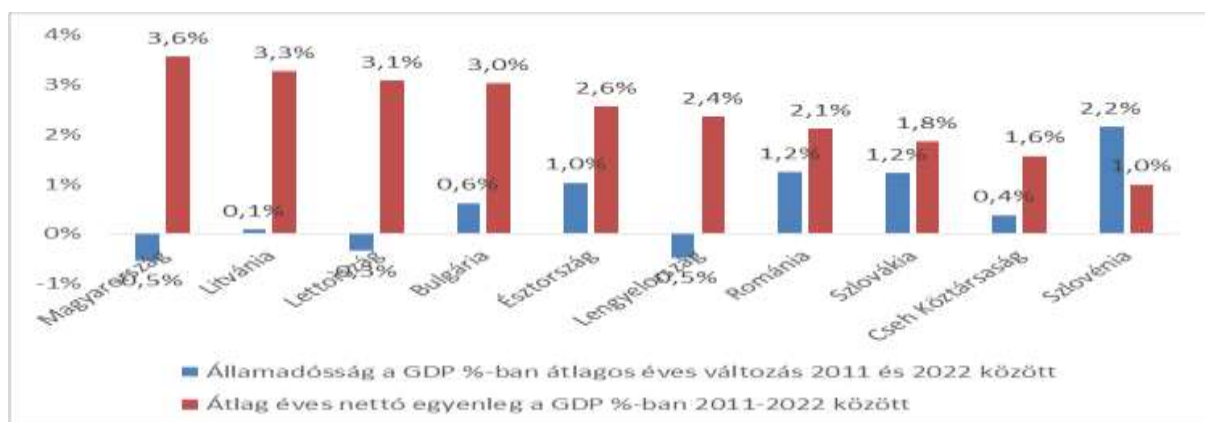
- I. A magyar államadósság ráta hagyományosan meghaladta a peer országokét és 2010-re elérte a 80 %-ot. Emiatt a 2010-es években a magyar államadósság rátát csökkenteni kellett, míg a peer országok az államadósság ráta emelésével külső forrásokat vonhattak be. Kevesebb külső finanszírozási forráshoz jutott-e a magyar állam, mint a peer országok, és ez visszavethette-e a magyar gazdaság felzárkózást?
- II. A magyar kormányzat a 2010-es években egy autoriter rendszert (NER) épített ki, amit már nem az intézményi minőség romlásaként célszerű elemezni (pl. sokkal stabilabb a gazdasági kormányzat, mint a peer országoké, több EU támogatást tud lehívni), hanem egy más rendszerként. A magyar gazdaság 2010 utáni stabil autoriter intézményrendszere előnyösebb vagy hátrányosabb feltételeket teremtett-e a gazdasági fejlődés számára, mint a peer országok helyenként kaotikusan változó kormányzása?³³

Mennyi külső államadósság forrást és nettó EU transzfert tudtak bevonnai a 2010-es években az EU keleti tagállamai?

³³ Magyarországon 2010 óta nem változott a kormányfő személye, továbbá a költségvetésért felelős miniszter és a jegybank elnök személye is csak egyszer változott. Ezzel szemben azóta pl. Romániában 15, Bulgáriában 9, Szlovákiában 6, Lengyelországban 4 különböző kormányfő volt és számos változás következett be a költségvetését és a monetáris politikáért felelős kormányzati vezetők személyében.

„Bulgária azóta működik jobban, amióta nincs stabil kormánya – állítja Krasztev Péter, a Budapesti Gazdasági Egyetem docense. Ennek az az oka, hogy a politikai káosz miatt az egymást sűrűn váltó bolgár kormányoknak „nincs idejük” úgy szétzilálni a bolgár gazdaságot, mint a stabil kormányzású Magyarországon. A bolgároknál az egymást gyűlölő, de Európa iránt elkötelezett pártok képesek voltak az összefogásra, így alakult meg a rotációs koalíciós kormány, ami Bulgária európai felzárkózását tűzte ki célul...Előtérbe kerültek azok a szakpolitikusok, akik képesek a felzárkózáshoz és gazdasági fejlődéshez szükséges törvények megalkotására. Ennek, illetve a gyenge bolgár államnak köszönhetően tud egy kicsit jobban felzárkózni Szófia gazdaságilag az „erős politikai kormányzású Magyarországhoz”. A bolgár kabinetek tehát nem úgy avatkoznak bele a gazdaságba, mint a magyar, nem direkt intézkedéseket hoznak, hanem közvetve támogatják, segítik a gazdasági szereplőket.” (Szegő 2024).

13.ábra. A közép-kelet-európai tagállamok államadosságának éves átlagos változása, illetve az általuk évente átlagosan kapott nettó EU támogatások 2011-2022 között a GDP %-ában

Forrás: Eurostat; a szerzők saját szerkesztése

A 13. ábra adataiból az alábbi következtetéseket vonhatjuk le:

- 2010 után Magyarország kapta GDP arányosan a legtöbb nettó EU támogatást, viszont Lengyelországgal együtt a legnagyobb mértékben csökkentette az államadosságát³⁴
- Összesítve alig van különbség, a tagállamok évente a GDP-jük 1,9-3,6 százalékának megfelelő adósság forrást és nettó EU transzfert vontak be, Magyarország évente a GDP-je 3,1 százalékát
- *Tehát a magyar gazdaság a peer országokhoz képest nem jutott kevesebb külső finanszírozási forráshoz, a kedvezőtlenebb finanszírozás nem fékezte a felzárkózását.*

A Magyar Nemzeti Bank a 2010-es évek közepétől sorozatosan készíti a versenyképességi javaslatait és jelentéseit, azt sürgetve, hogy a gazdasági növekedés lelassulásának elkerülésére versenyképességet javító reformokat kell végrehajtani Magyarországon. Gazdasági elemzők és nemzetközi szervezetek értékelései is felhívták a figyelmet a versenyképesség romlásának számos tünetére (pl. a munkatermelékenység 2008 utáni leszakadása a vetélytárs országoktól ld. (OECD, 2024: 62), a tőkehatékonyság romlása (Csath, 2024), vagy a közép-európai 50 leggyorsabban fejlődő technológiai cég között nincsenek már magyar cégek (ld. Nyitrai,

³⁴ Az államadósság rátákat is az Eurostat adatközlése alapján számítjuk. A magyar gazdasági sajtóban vita folyik arról, hogy a magánnyugdíjpénztárak 2010-es évek eleji felszámolását vagy az MNB negatív eredmény tartaléka költségvetési rendezésének elmaradását figyelembe kell-e venni államadósság növelő tényezőként (Surányi, 2024).

2024:1). A kritikai megállapításokhoz nem társult azonban a tünetek mögötti alapvető ok („gyökérok”) érdemi feltárása, vagy a tüneteket újratermelő rendszer azonosítása.

5. táblázat. A NER ajánlata a kormányzat által preferált belföldi és külföldi vállalkozások számára, illetve potenciális hátrányai a versenyszféra szűk preferált körén kívüli szereplők számára

A NER ajánlata	A NER potenciális hátrányai
Autoriter államokra jellemző politikai és kormányzati stabilitás	Döntéshozók elszámoltathatatlansága
Centralizálás a hatékonyabb döntéshozás és végrehajtás érdekében (EU támogatások gyors lehívása, „kiemelt beruházások” gyorsított engedélyezése, helyi ellenállások letörése /pl. sósókúti akku feldolgozó/)	Kormányzati centralizálás, ami információ vesztést és verseny csökkenést okoz
„Munka alapú” állam, „munka alapú” szociálpolitika, duális szakképzés, multi munkáltatók igényeihez igazított munkarend szabályozás	Gazdasági kézi vezérlés és voluntarizmus, súlyos költségvetési veszteségeket okozó kapkodó válságkezelő döntések
Exportáló FDI-k vonzása nagyléptékű egyedi befektetési kedvezményekkel (EKD), forint leértékelő gazdaságpolitika, EUR bérszint alacsonyan tartása,	Export szektorokon kívül működő külföldi vállalkozások diszpreferálása
NER kötődésű hazai vállalkozások preferenciális kezelése (irányított közbeszerzések, koncessziók, EU pénzek, különadó mentesség, NKP, Covid támogatás, magántőkealapok támogatása)	Versenyt mellőző „crony capitalism” és nepotizmus a közpénzek elköltésében, közbeszerzések magas korrupciós kockázata
Jövedelemadók csökkentése az ÁFA emelésének terhére, számlaadás fehéritése	Veszélyhelyzeti rendeleti kormányzás, visszamenőleges jogalkotás, költségvetési kiszámíthatatlanság, adózási jogbizonytalanság, unortodox gazdasági beavatkozások (különadók, ársapkák, stb.)
Költségvetési erőforrások átcsoportosítása NER-es gazdasági támogatásokra és „újraiparosításra”	Költségvetési erőforrások átcsoportosítása „újraiparosításra” és NER-es gazdasági támogatásokra (az oktatás, egészségügy és a közszolgáltatások kiéheztetésével), a külföldi irányítású vállalkozások egy részének diszkriminálása

Hipotézisünk szerint EU tagság második szakaszában, 2010 után, nem a NER-en belüli reformok elmaradása (MNB), vagy a „gondos gazda szemlélet” hiánya (Csath, 2024), hanem éppen a Magyarországon kiépített NER működése hátráltatja a gazdaság és a vállalkozások versenyképességének javítását, ezért hosszabb távon gyengíti a gazdasági fejlődést és felzárkózását is.

A NER működése három hatásmechanizmuson keresztül is rontja a gazdasági eredményeket. Először azzal, hogy a 2010-es évek közepétől (az uniós túlzott deficit eljárás megszüntetése és az EU-IMF hitelcsomag visszafizetése után) a gazdasági döntéshozók elszámoltathatatlansága újra egyre több, a költségvetési és monetáris politikai fegyelmet és racionalitást aláásó döntéshez vezetett,³⁵ 2023-ra az EU legmagasabb inflációját és GDP arányos kamatszolgálatát okozva. Másodszor azáltal, hogy a NER – miközben az oktatás és egészségügy kárára erőforrásokat csoportosít át a gazdasági támogatásokra³⁶ - ahol teheti, haveri rendszert működtet (egyajánlattevős közbeszerzések, magántőkealapok pénzelése, koncessziók), megszünteti a piaci versenyt³⁷, csúfot űz a vállalkozói szellemből. Végül azzal, hogy a gazdaság számos területén ellenzi a külföldi tőke szerepvállalását, kitart az alacsony képzettségű munkaerőt igénylő ipari munkahelyeket teremtő FDI vonzása mellett, és azt leértékelő árfolyampolitikával is támogatja, évtizedes távlatban is alacsony magyarországi hozzáadott értékű kapacitásokkal teríti be az országot.

Ezek közül az első hatást lehet, hogy mérsékelni fogja az, hogy az ország újra az EU túlzott deficit eljárása alá kerül, tehát újra megjelenik egy érdemi külső gazdaságpolitikai kontroll. Annak azonban semmi jele, hogy a második és harmadik hatásmechanizmus visszaszorulna. A magyar kormány legfrissebb Versenyképességi Stratégiája (Nagy, 2024) fetiszálja az uniós vásárlóerőn mért magyar GDP minél gyorsabb felzárkóztatását és nem foglalkozik a tényleges egyéni fogyasztás (AIC) elmaradásával. A kockázatosná vált nemzetközi környezetben is folytatni akarja a „magas nyomású gazdaságpolitikát”, 30%-os beruházási- és 85%-os foglalkoztatási rátát tűz ki célul. Viszont ez az erőforrásokat átcsoportosító és kereslet élénkítő politika nem néz szembe sem az EU támogatások akadozásának, sem a NER rendszerében visszaszorított belső piaci versenynek a hátrányos következményeivel (pl. folyamatos egyensúlyi problémák, a beruházási árindex elfutása, nem hatékony beruházások, alig javuló

³⁵ Például az európai átlag két-háromszorosának költsége a költségvetésben sportcélokra, az MNB EUR átváltási árfolyamnyereségéből magán alapítvány létrehozása, deviza tartalékok csökkentése-aranytartalék növelése, állami egyetemek kiszervezése közalapítványokba, külügyminisztériumi kínai lélegeztetőgép vásárlások és vakcina beszerzés, az MNB alacsony kamatterhű kötvényvásárlási programjának folytatása a kamatemelési ciklus megkezdése után is, választási költségvetési osztogatás, ársapkák és extraprofitadónak nevezett árbevétel terhelő adók alkalmazása, extra orosz gáz vásárlása prémium áron, az állami költségvetés és az adók rendszeres évközi módosítása visszamenőleges hatállyal (ld pl. Surányi, 2024)

³⁶ A magyar kormányzat nemcsak arra tesz nagy erőfeszítéseket, hogy a lehető legtöbb EU támogatást hívja le, hanem emellett még a nemzeti költségvetésen belül is átcsoportosít a gazdasági vállalkozások támogatására. Jóval többet fordít erre, mint a V3 országok vagy más EU tagállamok.

³⁷ Az OECD országekörben Magyarországon a legjellemzőbb, hogy kevés cég dominálja a piacokat, korlátozva a versenyt (OECD, 2024: 64)

termelékenység) És nem néz szembe a leértékelő árfolyampolitikával segített, a versenytársainknál alacsonyabb munkaerőköltségre alapuló, és tömegesen alacsony magyarországi hozzáadott értékű termékeket exportáló FDI-t vonzó politika negatív felzárkózási perspektíváival sem.³⁸

A NER egy hatalompolitikai célt (a kormányzó erők leválthatatlanságát) tekint a legfontosabb kormányzati célkitűzésnek. Ennek alárendelve a gazdaságban nem a piaci verseny feltételeinek javítására és közpénzek hatékony felhasználására, hanem a támogató vállalkozói háttérének feltőkésítésére, illetve a konzervatív beállítottságúakból és a „kádári kisemberek” utódaiból álló széles szavazói bázisának egyben tartására és bővítésére törekszik. Ezt szolgálja az erőforrások fókuszálása a gazdasági támogatásokra, az uniós és hazai közpénzeknek NER-es vállalkozók feltőkésítésére használata³⁹, a 2014-ben bevezetett rezsivédelmi korlátozások fenntartása, a 13. havi nyugdíj magas költségvetési hiány melletti visszavezetése, és az alacsony képzettséget igénylő export munkahelyek tömeges létrehozásának ösztönzése egyedi FDI támogatásokkal és leértékelő árfolyampolitikával.

A NER gazdasági intézményrendszerének a magyar gazdaság versenyképességének javítását hátráltató hatását és ezen keresztül a magyar felzárkózást fékező hatását hipotézisnek tekintjük, amelynek alátámasztására máris számos empirikus adat felhozható, de még mindenképpen további tesztelésre szorul.

³⁸ Kornai János közel 50 évvel ezelőtti klasszikus művében (Kornai, 1972) alaposan kúrül járja az erőltetett vagy harmonikus növekedés dilemmáit és a növekedési ütem fetiszálásának zsákutcáit. Úgy látszik, hogy a egy teljesen más gazdasági környezetben immár „nagynyomású gazdaságpolitikaként” keretezve, ötven évvel ezelőtti gazdaságirányítási dilemmák és zsákutcák is újraéledhetnek.

³⁹ Tudósítás Lázár János építésügyi miniszternek a szakma képviselői előtt tartott előadásáról: „A miniszter egészen pontosan úgy fogalmazott: „Tulajdonképpen 2010 és 2022 között az építőiparban a magyar tulajdonban lévő vállalkozások föltőkésítése zajlott. A szociológusok és a politológusok mindig mondják, hogy a nemzeti tőkésosztály, én azt mondom, hogy ezeknek a vállalkozásoknak a föltőkésítését megtettük. Én azt gondolom, hogy ennek az országnak nem az a problémája, hogy van Mészáros Lőrinc és van Szíjj László, az a problémája, hogy kevés van belőlük.” (Jandó. 2024) A miniszter tehát nem érti, hogy a gond nem a vagyonosodással van, hanem azzal, hogy vagyonszerzés nem a piaci versenyben, hanem irányított állami tendereken, valódi verseny nélkül megszerezett, túllárazott megbízások végrehajtásával történik, a NER vállalkozók alapvető képessége tehát a haveri tenderek megnyerése.

6. Visszacsatolás az elemzés során alkalmazott konceptuális sémákra

A statisztikai adatokat használó visszatekintő elemzésünk során alkalmazott és adaptált konceptuális sémákra a következők visszajelzéseket adhatjuk:

- Az EU a magyar példa alapján nem egy többsebességű unió (mert számos EU integrációs lépést a magyar kormány vagy nem is szándékozik megtenni (pl. Európai Ügyészséghez csatlakozás) vagy időkorlát nélkül lebegtet (pl. Eurozónához csatlakozás)), hanem egy differenciált unió, amelyben – mint korábbi elemzésünkben bemutattuk - a magyar kormányzat és az EU konfliktusa dezintegrációs sodródást is elindított,
- Az EU integrációk, a kohéziós támogatási korrekciókkal együtt, az EU tagállamok mindegyike számára win-win intézményi berendezkedést jelentenek (Felbermayr et al., 2022): igen a magyar uniós tagság alatt elért felzárkózás statisztikai adatok alapján történt elemzése megerősíti a tényellenes modellezési eredményeket,
- Az újonnan csatlakozott országok intézményi rendszere felkészületlen volt a beömlő EU támogatások lehívására és a célokat hatékonyan szolgáló felhasználására, és az ingyen pénz elosztásának erőforrásátka növeli a korrupciót, pazarlást és céllentétes felhasználást eredményez (Medve-Bálint et al). Szlovákiában mindmáig érvényes ez a helyzetértékelés, míg Magyarországon a 2010-es évek elejéig állt fenn ez a helyzet. 2010 után a NER centralizálta és a saját képére formálta az EU-s források elosztását is.
- A 2010 utáni Magyarország-EU viszony authoritarian equilibriumként írható le (Kelemen, 2020). A magyar kormányzat és az EU kapcsolatára 2010-2015 között még illik ez a modell (de akkor is inkább authoritarian incubator-ként), utána viszont már mindkét fél megbontotta az addigi status quo-t, és mind a támogatáspolitikában, mind a tömeges kivándorlásban változások következtek be.
- Az EU intézményi rendszere felkészületlen volt arra, hogy egyes tagországi szándékosan megszegik az EU szerződésekben foglalt jogállamisági és alapjogi értékeket, hosszabb időbe telt, mire erre reagáló, és részben hatásos eszközöket (jogállamisági kondicionalitás) be tudott vezetni. Az EU Bizottság 2022-es intézkedése

hatásosnak bizonyult, a magyar kormányzat a nyílt politikai konfrontációt most már támogatás lehívási alkalmazkodással kombinálja. Az elmérgesedett kapcsolatrendszerben elindult egy dezintegrációs sodródás.

- Végül, a 2010 utáni fejlesztési célú magyarországi közpénz felhasználás magyarázó-értékelő eszközeként javasoljuk az EU-tagállam vs. NER kétdimenziós követelményrendszer (normatív keret) alkalmazását.

7. Összefoglalás

Visszatekintő elemzésünkben statisztikai adatok alapján mutattuk be a magyar gazdaság Európai Unión belüli felzárkózásának két fő hajtóerejét, az uniós egységes piachoz csatlakozást és 20 éves tagság alatt megkapott több, mint 60 Mrd EUR nettó támogatás hatását.

Kiemelten elemeztük az egységes piachoz kapcsolódás legfontosabb gazdaságfejlesztési hajtóerejét: az egységes uniós szabályozási környezet – alacsony magyarországi munkaerő költségek – FDI vonzás és technológiai modernizáció – a gazdaság FDI szektorában exportra termelő munkahelyek létrehozása hatásláncot.

Az uniós támogatások hatásának elemzésekor előtérbe helyeztük a pénzügyi stabilizációs és a mezőgazdaság szanálási hatások bemutatását. A felzárkózást szolgáló hivatott kohéziós és strukturális támogatások 2010 utáni hatásainak értékelésében megkülönböztettük az EU közös költségvetése tagállami végrehajtásának mércéit és a NER mércéit, és dokumentáltuk az elért eredmények kettős értékelését.

A magyar gazdaság fejlettségének az EU27 átlagához közeledése számottevő, azonban elmarad az EU kelet-európai bővítése során csatlakozott tagállamok többségének felzárkozási eredményeitől. Az elmaradás okainak feltárásakor olyan tényezőket kerestünk, amelyek csak Magyarországon jelentkeztek és súlyosan akadályozták a magyar gazdaság növekedését. Arra jutottunk, hogy az EU tagságunk első szakaszában, a 2010-ig tartó időszakban az egyre mélyebb állami és lakossági adósságcsapdákhöz vezető kormányzás (amelyek 2008-ra nyílt finanszírozási válságot okoztak) és a kilábaláshoz szükséges restriktív politika volt a peer

országokétől elmaradó fejlettségi előrelépés fő okozója. Az EU tagság második szakaszában, 2010 után Magyarországon kiépített NER működése – miközben erőforrásokat csoportosít át a gazdasági támogatásokra - a belső piaci verseny elfojtása, az alacsony képzettséget igénylő munkahelyeket teremtő FDI vonzása, és a hazai munkaerőköltséget leértékelő árfolyampolitika révén összességében hátrányos a gazdasági versenyszféra versenyképességének javulására. Mindez hosszabb távon gyengíti a gazdasági fejlődést és magyar gazdaság felzárkózását is. Ezt a megállapítást olyan hipotézisnek tekintjük, amelyet számos empirikus adat alátámaszt, de még sokoldalúan tesztelni kell.

Elemzésünkben módszeresen törekedtünk a Magyarország- EU kapcsolatra vonatkozóan már rendelkezésre álló konceptuális sémák adaptálására és a magyar gazdasági fejlődés statisztikai elemzésével visszajelzések megfogalmazására az alkalmazhatósági körükről és korlátaikról. Végül, egy elemzési eszközre – egy kétdimenziós normatív kerete - magunk is javaslatot tettünk, amely segítheti a NER rendszerében történő fejlesztési célú közpénz felhasználás leírását és értékelését.

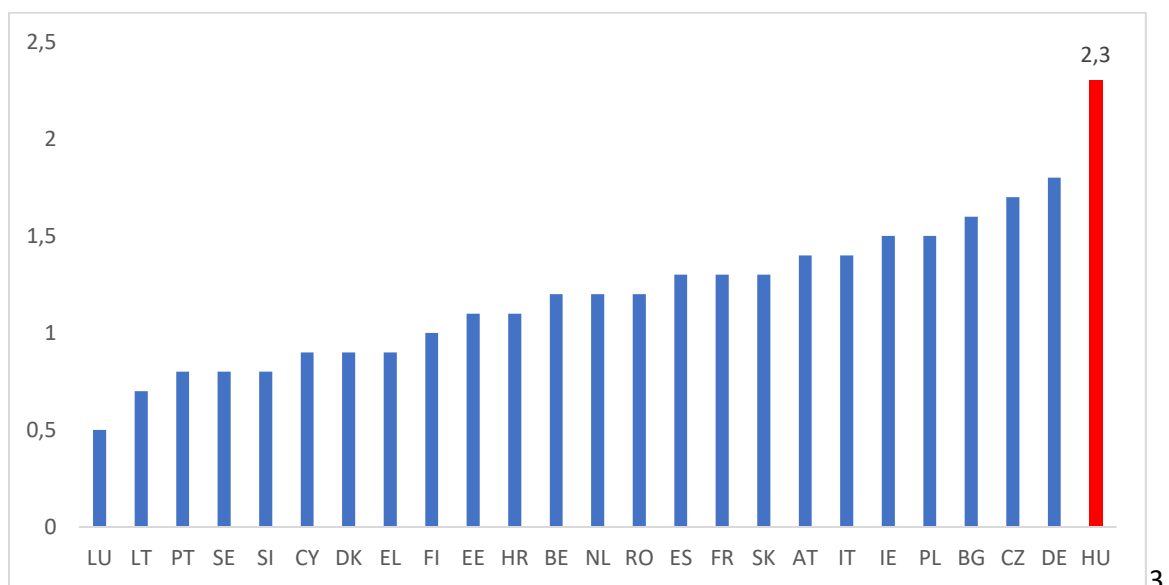
FÜGGELÉK

1.táblázat. A Magyarország elleni kötelezettségzegési eljárások 2023 augusztusig (db, %)

Szakterület	Kötelezettségzegési	
	Darab	%
Egészségügy és élelmiszer-biztonság	160	22%
Belső Piaci, Ipar-, Vállalkozás- és Kkv-politikai Főigazgatóság	138	19%
Környezetvédelem	104	15%
Mobilitás és közlekedés	103	14%
Adóügy és vámunió	53	7%
Energiaügy	36	5%
Belügy	31	4%
Jogérvényesülés, alapvető jogok és uniós polgárság	22	3%
Tartalmak, technológiák és kommunikációs hálózatok	21	3%
A Pénzügyi Stabilitás, a Pénzügyi Szolgáltatások és a Tőkepiaci Unió Főigazgatósága	16	2%
Foglalkoztatás, szociális ügyek és esélyegyenlőség	15	2%
Éghajlat-politika	7	1%
Mezőgazdaság és vidékfejlesztés	4	1%
Versenypolitika	2	0%
Egyéb	2	0%
Gazdasági és pénzügyek	1	0%
Védelmi ipar és világűr	1	0%
Összesen	716	100%

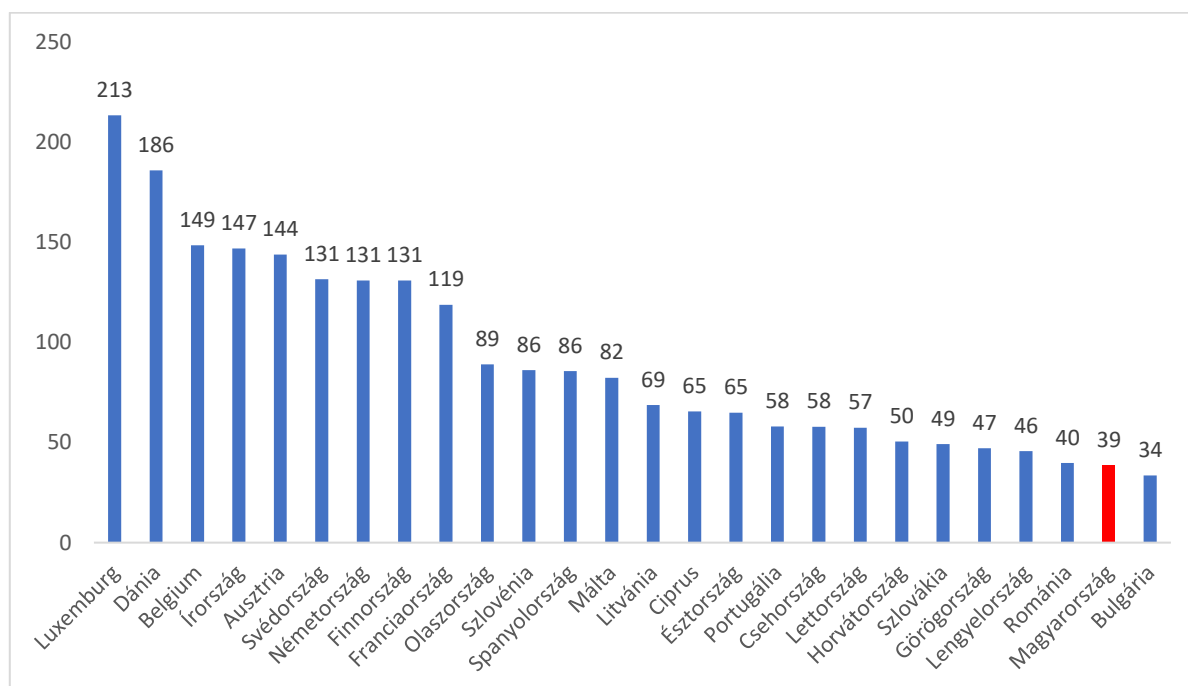
Forrás: https://ec.europa.eu/atwork/applying-eu-law/infringements-proceedings/infringement_decisions/screen/home oldal alapján a szerzők saját szerkesztése

1.ábra. Szabályozás megfelelési hiányosságok aránya tagállamonként (forrás: https://single-market-scoreboard.ec.europa.eu/enforcement-tools/transposition_en)

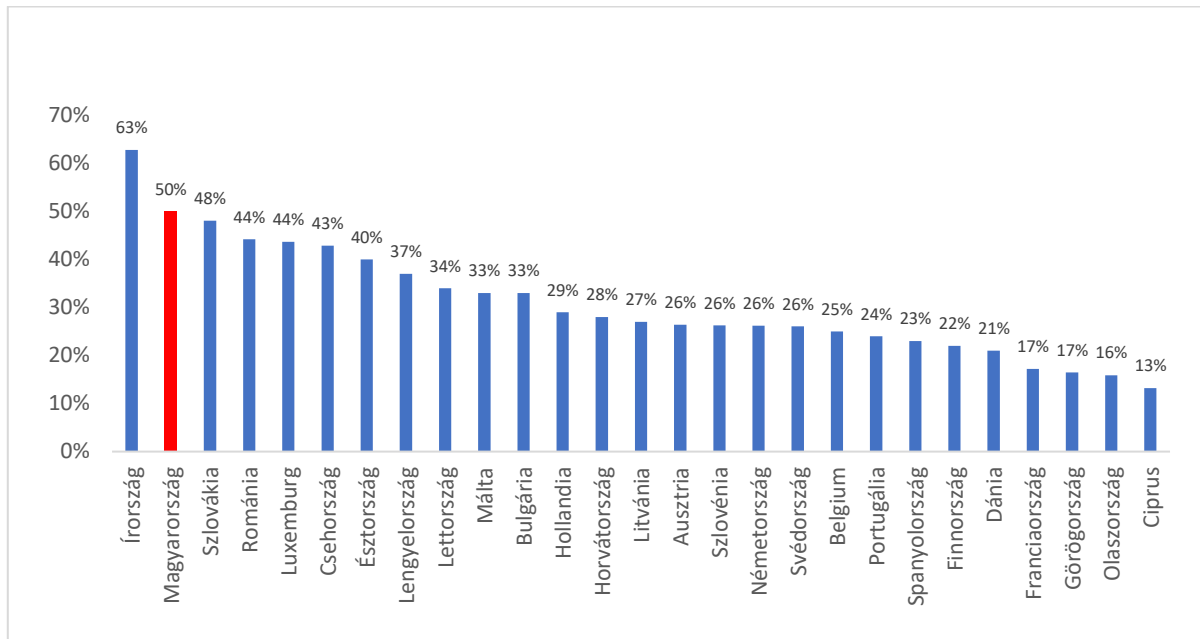
Forrás: (Európai Bizottság, 2024) alapján saját szerkesztés

2.ábra. Bérszint az EU-országokban 2022-ben: Főállású alkalmazottak éves fizetése az EU27 átlagának %-ában

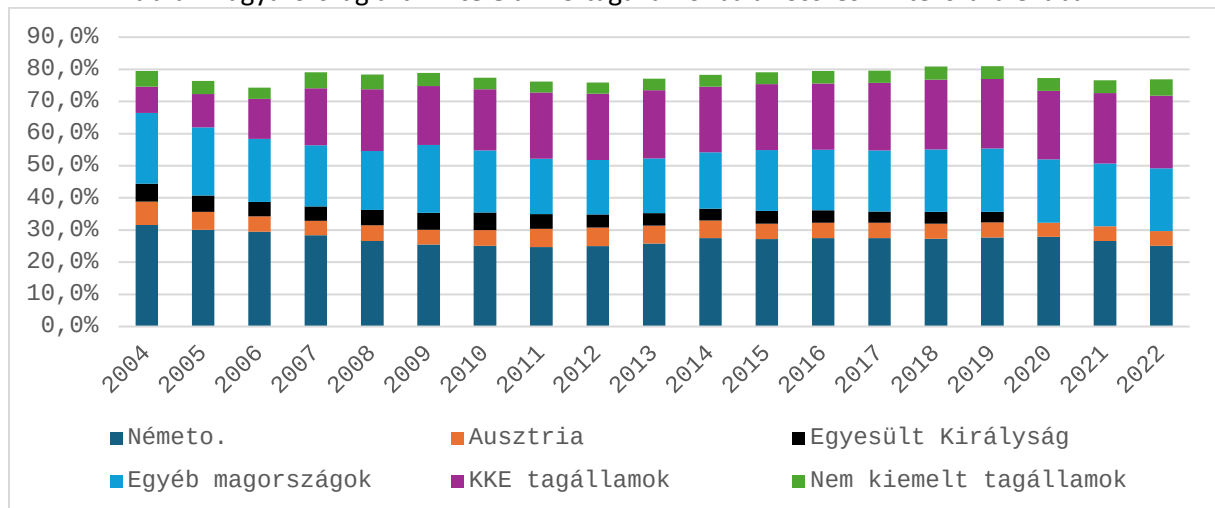
Forrás: (Torontáli, 2024) és (Eurostat, 2024b) alapján saját szerkesztés

3. ábra. A külföldi irányítású vállalkozások részesedése a hozzáadott érték előállításában

Forrás: (Eurostat, 2020) alapján saját szerkesztés

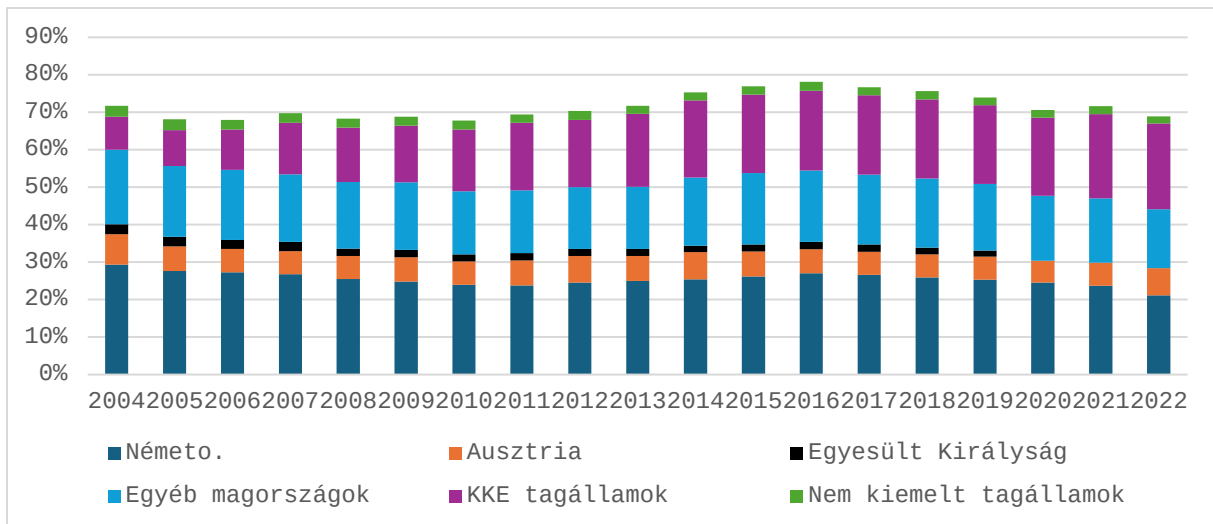
4. ábra. Magyarország áru kivitele az EU tagállamokba az összes kivitel százalékában

* Változó országekör, 2007-ben Románia és Bulgária, 2013-ban Horvátország csatlakozott az EU-hoz, 2020 elején az Egyesült Királyság elhagyta az EU-t

Forrás: KSH, Statat, saját szerkesztés

5. ábra. Magyarország árubehozatala az EU tagállamokból* az összes behozatal százalékában

* Változó országhöz, 2007-ben Románia és Bulgária, 2013-ban Horvátország csatlakozott az EU-hoz, 2020 elején az Egyesült Királyság elhagyta az EU-t

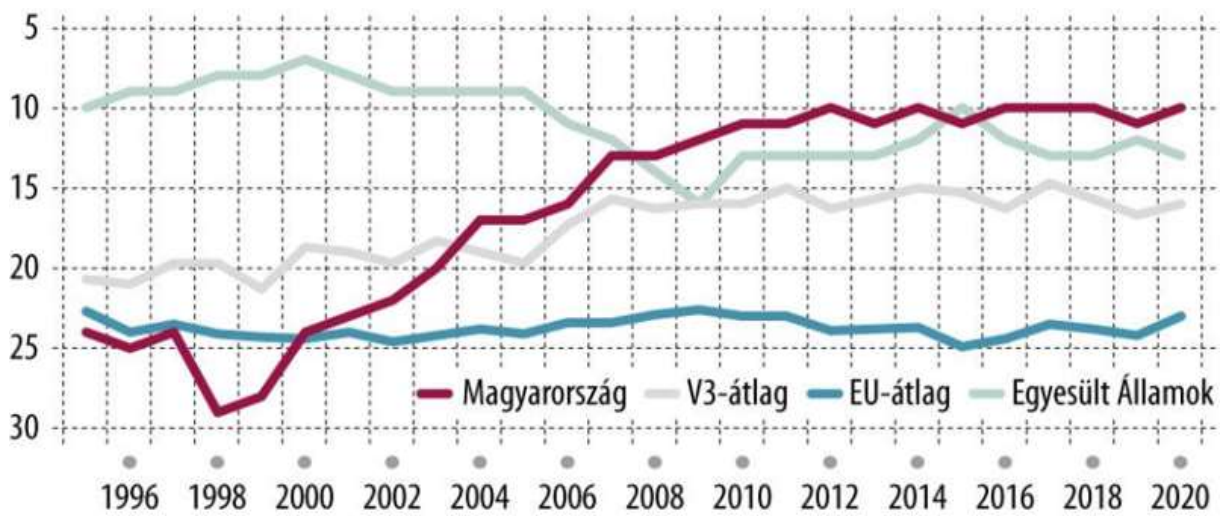
Forrás: KSH, Stadat, saját szerkesztés

6. ábra. Magyarország export szerkezete 2020-ban (%)

Forrás: Harvard Egyetem, VG-grafika

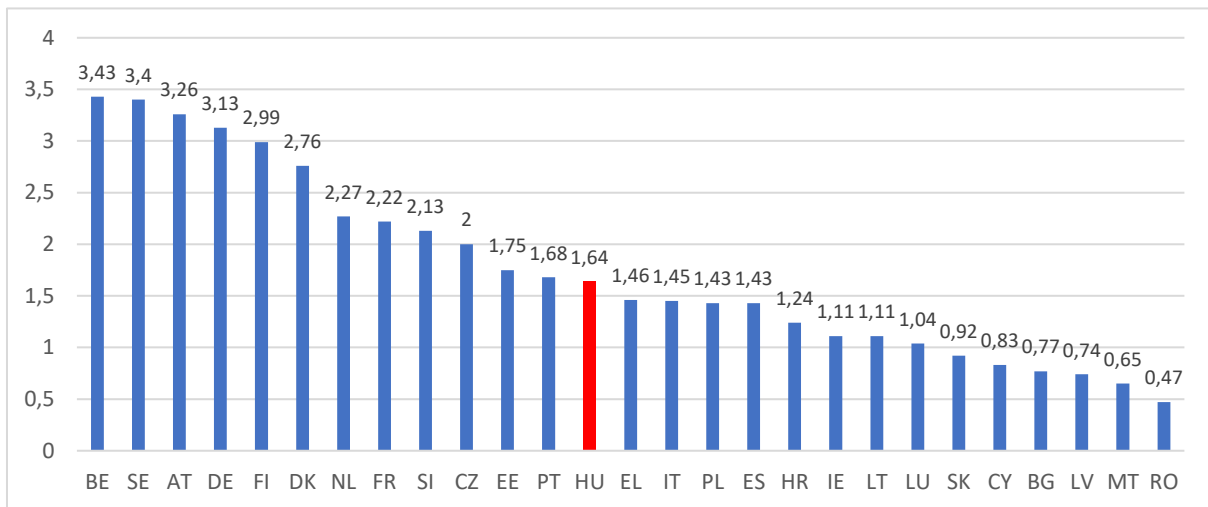
7. ábra. Magyarország, a V3-ak és az Európai Unió helyezése a gazdasági összetettségi mutatóban

Forrás: Harvard Egyetem, VG-grafika

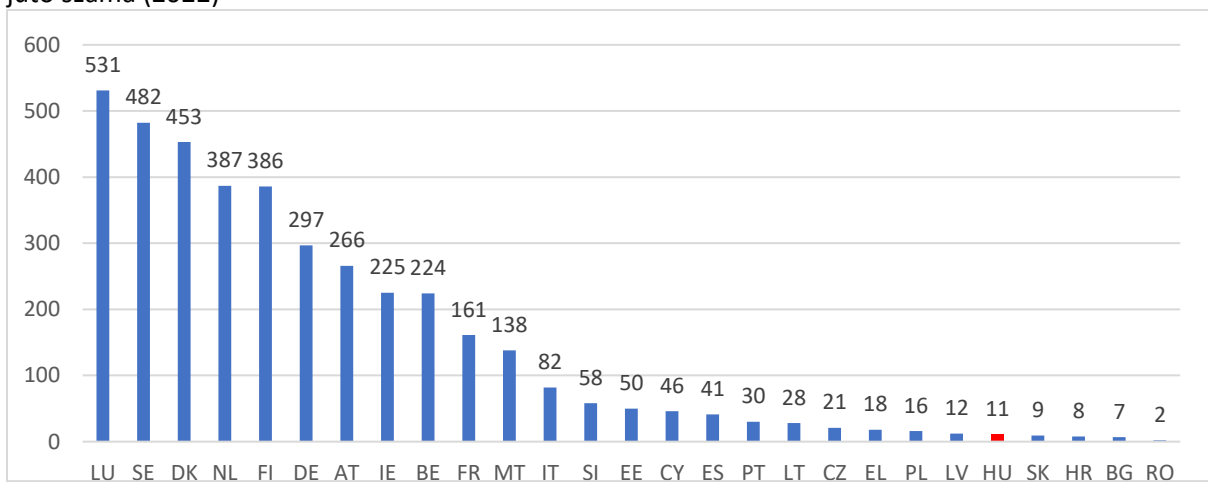
Megjegyzés: Luxemburgra és Máltára nincs elérhető adat

8. ábra. K+F intenzitás (K+F költség a GDP %-ában; 2021)

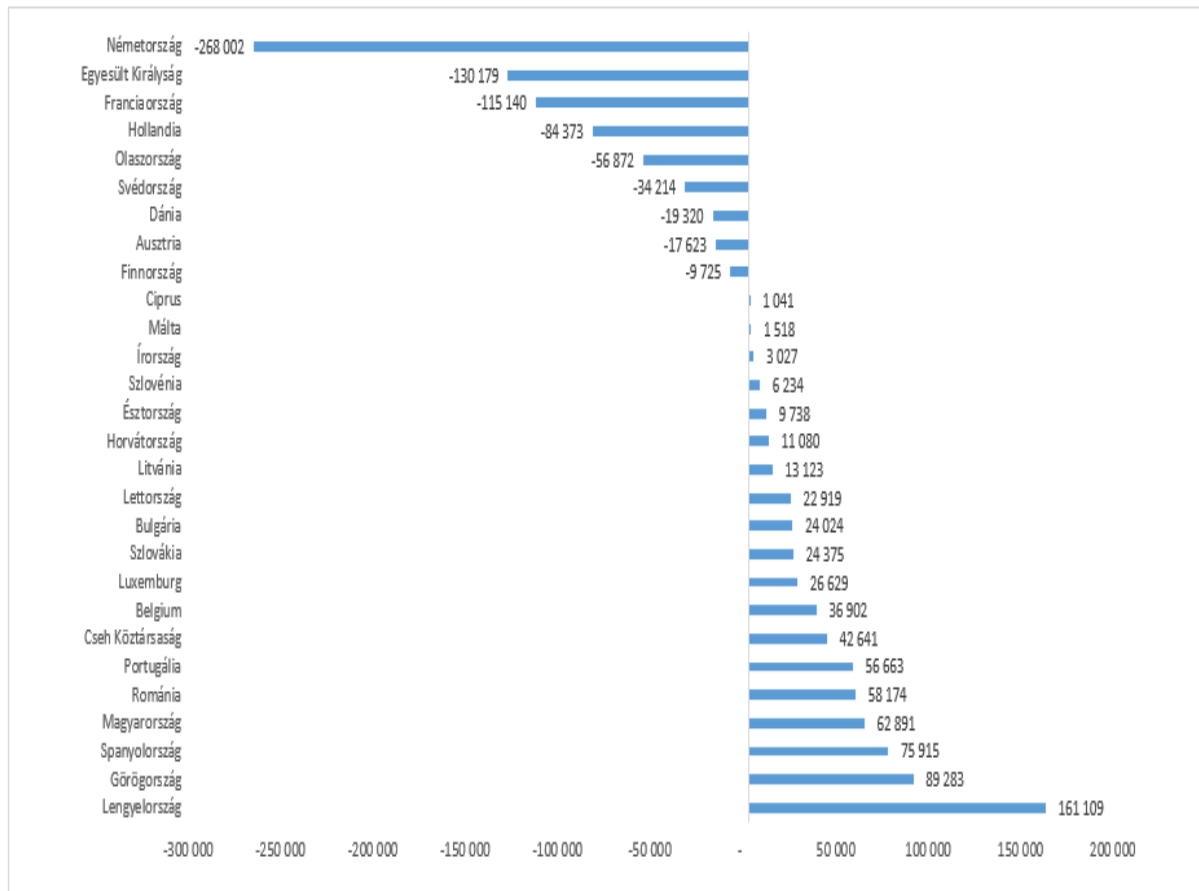
Forrás: (Európai Bizottság, 2024) alapján a szerzők saját szerkesztése

9. ábra. Az Európai Szabadalmi Hivatalhoz (EPO) benyújtott szabadalmi bejelentések egy millió főre jutó száma (2022)

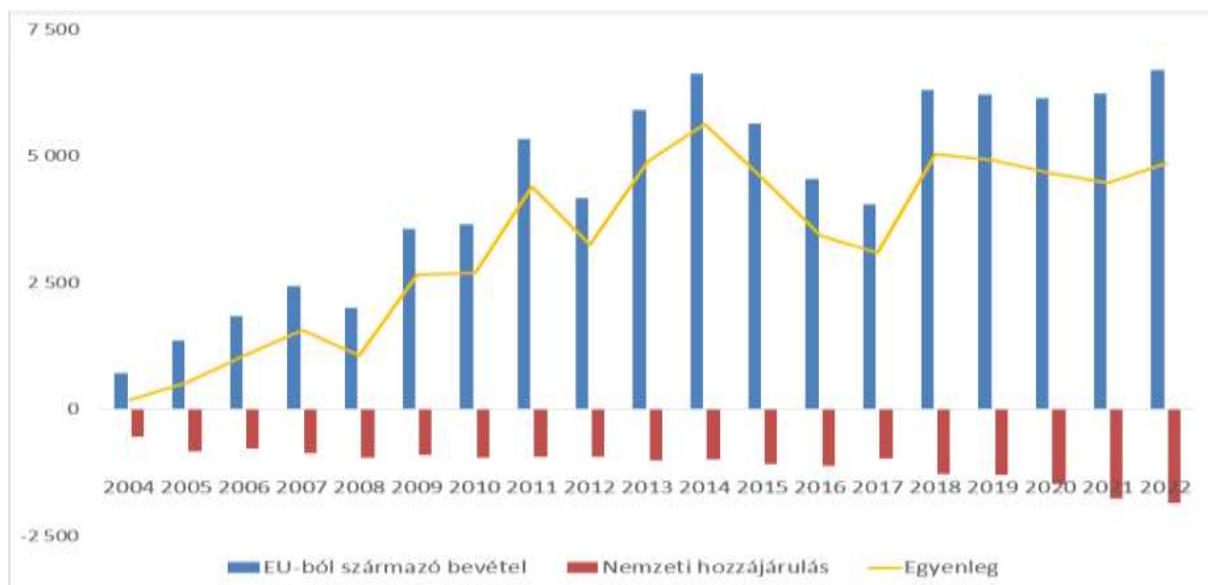
Forrás: (Európai Bizottság, 2023) alapján a szerzők saját szerkesztése

10. ábra. Nettó befizető és nettó kedvezményezett tagállamok az EU költségvetésében 2004-2022 között (millió EUR)

Forrás: (Európai Bizottság, 2024) alapján a szerzők saját szerkesztése

11. ábra. Magyarország támogatás- és befizetési egyenlegei az EU éves költségvetésében (m EUR)

Forrás: Európai Bizottság Magyarországi Képviselete; a szerzők saját szerkesztése

2. táblázat. A 2007-2013 közötti időszakban az Európai Regionális Fejlesztési alpból finanszírozott programok kiemelt indikátorainak értékei

Kiemelt indikátorok	Az indikátor értéke 2014 végén
Létrehozott új munkahelyek száma	108 908
Létrehozott új K+F munkahelyek száma	3 623
KKV direkt beruházás támogatási projektek száma	40 644
Támogatott start-up vállalkozások száma	1 991
KKV-kban létesített új munkahelyek száma (teljes munkaidős)	41 453
Szélessávú hálózati hozzáférést kapók száma	72 403
Új utak (km)	502
Új Transzeurópai utak (km)	135
Útfelújítás (km)	2 521
Új vasútvonalak (km)	20
Felújított vasútvonalak (km)	216
Szennyvíz szolgáltatásba újonnan bekapcsoltak száma	478 117
Rehabilitált környezetű földterület (km ²)	581

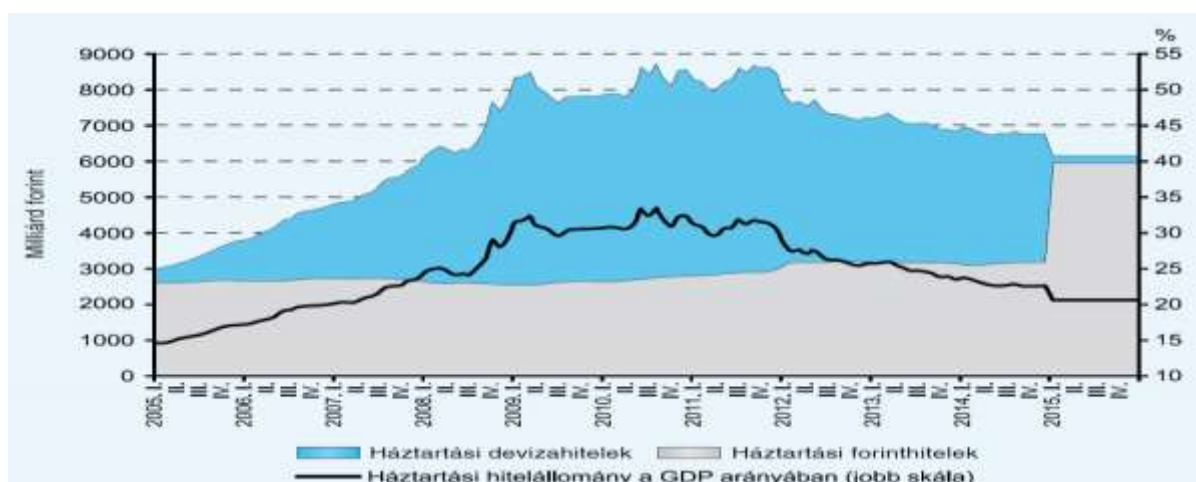
Forrás: Kohéziós politika a gyakorlatban: a 2007 és 2013 közötti időszak uniós beruházásainak fő eredményei (*Portfolio*, 2016)

3. táblázat A magyar NUTS2 régiók gazdasági fejlettség (EU27 =100%) és a fejlettségi szint változása 2011 és 2022 között (%pont)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Változás
Budapest	145	145	144	144	140	138	141	145	152	155	155	158	13
Pest	57	56	58	58	58	56	55	56	58	59	61	65	8
Közép-Dunántúl	59	58	61	63	66	66	65	66	67	67	70	71	12
Nyugat-Dunántúl	68	68	70	73	76	75	72	73	71	70	67	68	0
Dél-Dunántúl	45	45	47	46	47	46	47	49	50	51	51	52	7
Észak-Magyarország	40	39	42	43	47	46	48	49	48	50	51	50	10
Észak-Alföld	44	43	43	44	45	43	44	46	47	49	49	50	6
Dél-Alföld	45	46	48	49	51	49	49	52	53	55	54	55	10

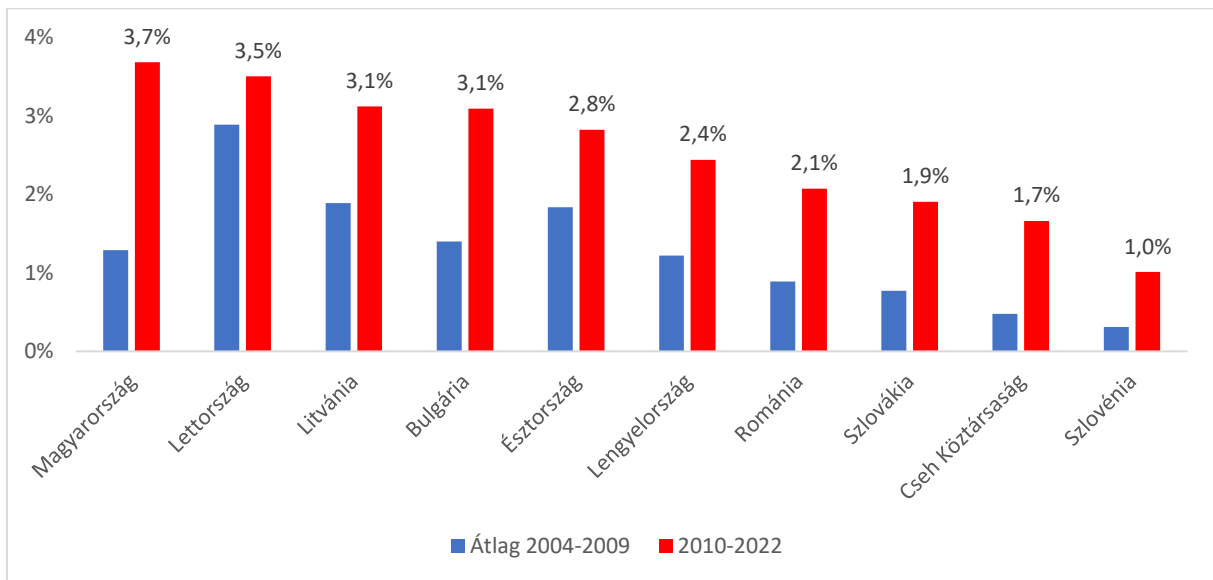
Forrás: (Eurostat, 2024c) alapján saját szerkesztés

12. ábra. Háztartások devizahitel kitétsége Magyarországon

Forrás: Lentner 2017

13.ábra. A 2004-től kezdve csatlakozott közép-kelet-európai tagállamok által kapott nettó EU támogatások a tagállami GNI %-ában

Forrás: (Európai Bizottság, 2024) alapján a szerzők saját szerkesztése